

De omstreden benoeming van Nicolaas Heyendal tot abt van Kloosterrade (1712)

In 1964 verscheen de dissertatie van J.M. Gijsen over het leven en werk van de Kloosterrader abt Nicolaas Heyendal (1658-1733).¹ Hierin staat de vraag centraal of Heyendal in theologische zin als jansenist moet worden beschouwd. Aan de politieke kant van diens benoeming is echter nauwelijks aandacht besteed, eenvoudigweg omdat belangrijke archiefbescheiden - waaronder het verkiezingsdossier - onvindbaar waren.

Nu dit laatste in het Algemeen Rijksarchief te Brussel in het archief van de Oostenrijkse Kanselarij van de Nederlanden (OKN) is opgedoken, kan worden vastgesteld dat de tegenstanders van Heyendals benoeming tot abt niet alleen binnen de eigen gemeenschap of in anti-jansenistische kringen te vinden zijn.² In de Statenvergadering van het hertogdom Limburg en vooral in regeringskringen te Wenen hebben politieke tegenstellingen zijn benoeming eveneens omstreden en lang onzeker gemaakt. Deze constatering leidde tot aanvullende vragen. Wie waren zijn tegenstanders? Wat waren de (politieke) redenen van hun verzet? Hoe verliep de behandeling van de aanklachten tegen Heyendal?

Voor een goed begrip van dit artikel is het van belang te weten dat de bezittingen van de abdij Kloosterrade - met uitzondering van het dochterklooster Marienthal in het Ahrdal - zich concentreerden binnen het stroomgebied van de Worm, Geul en Vesdre.³ Politiek gezien behoorde deze driehoek tot het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaas (Valkenburg, Dalhem en 's-Hertogenrade), die in het onderhavige artikel de lotgevallen van de Habsburgse landsheren volgen. De abt van Kloosterrade nam in deze gewesten een prominente plaats in als vertegenwoordiger van de eerste stand in zowel de

Statenvergadering van het Land van 's-Hertogenrade als in die van het hertogdom Limburg, in dit laatste gremium samen met de abt van Val-Dieu.

Nog belangrijker was volgens J.A.K. Haas de hoedanigheid van de abt als commissaris van de Staten namens de geestelijke stand, die de Kloosterrader abt in beide gewesten bekleedde. De commissarissen hadden immers de supervisie over de repartitie der lasten en controleerden de verichtingen van de ontvanger, twee taken waarover begin achttiende eeuw binnen de Staten van Limburg een conflict ontstond met vertegenwoordigers van de tweede stand. Deze greep de omstreden benoeming van Heyendal aan om haar eigen positie te versterken. Door de sleutelposities van de abt in deze Statencolleges was het voor de landsheer van politiek belang erop toe te zien, welke persoon tot de abtswaardigheid werd benoemd. Sedert 1557 was deze benoeming te Kloosterrade altijd het werk geweest van de plaatsvervanger van de landsheer in de Nederlanden, telkens na advies te hebben ingewonnen van een van de collaterale raden. Doordat deze Brusselse raden tijdens de Spaanse Successieoorlog waren opgeheven, was landsheer koning Karel III van Spanje, die eind 1711 ook tot Rooms keizer Karel VI was gekroond, afhankelijk van zijn Weense adviseurs. Veel van deze adviseurs waren Spaanse getrouwen, die hem na zijn gedwongen vertrek uit Spanje waren gevolgd. De speciale gunst die Karel hun verleende, wekte jaloezie bij de Duits-Oostenrijkse collega's, tot wie aanvankelijk ook de toenmalige gouverneur/administrator van Limburg, de graaf von Sinzendorff behoorde. Aangezien Sinzendorff dacht dat hij deze Spaanse raadgevers wel kon passeren, regelde hij de benoeming van Heyendal eigenmachtig. Dit gaf in kringen rondom de Hofburg in Wenen aanleiding tot onenigheid, temeer daar men hier ook nogal verdeeld reageerde op de beschuldiging van jansenisme aan het adres van Heyendal. In Kloosterrade werd dit jansenisme juist aangegrepen door de tegenstanders van Heyendal die grosso modo ook gekant waren tegen de strenge kloostertucht die er sedert 1683 was ingevoerd. Zij vonden steun bij de uit de Zuidelijke Nederlanden verbannen jansenistenjager Bernard Désirant, die als adviseur van de Keulse nuntius Bussi veelal in het nabij gelegen Aken verbleef.⁴ Ook bij de Keulse nuntius Giovanni-Francesco Bussi, voor wie het al langer een doorn in het oog was dat hij wel zijn jurisdictie kon laten gelden in het prinsdom Luik, maar niet in het gehele bisdom Luik, waartoe de Spaans-Oostenrijkse Landen van Overmaas en het hertogdom Limburg behoorden, vonden zij een gewillig oor.

In deze bijdrage sta ik stil bij de behandeling van de zaak Heyendal in Wenen. Kernpunt daarbij is de vraag op welke wijze Limburg en de Landen van Overmaas - het enige gebied in de Zuidelijke Nederlanden waar de Oostenrijkse Habsburgers ten tijde van de Spaanse Successieoorlog de civiele macht in handen hadden - tussen 1712 en 1714 werden bestuurd. Welke instantie was verantwoordelijk voor de behandeling van de klachten uit deze gebieden? Wie hadden er invloed op de gang van zaken? Hoe stonden de autoriteiten in Wenen zelf tegenover het jansenisme?

Merkwaardig genoeg blijkt, dat in de Keizerstad niet alleen de Rolducse abt maar ook degene die hem heeft benoemd, de Oostenrijkse administrator voor Limburg en Overmaas, Philip Ludwig graaf von Sinzendorff (1671-1742), onder vuur kwam te liggen. Wat lag daaraan ten grondslag en welke consequenties had dit voor laatstgenoemde?

Na Wenen richt ik de schijnwerper kort op Rome om te bezien wat de aard van de beschuldigingen was die bij de Romeinse curie tegen Heyendal werden ingebracht. Daarbij kan de verhouding tussen paus en keizer tijdens de Spaanse Successieoorlog niet onbesproken blijven. Het beantwoorden van deze vragen moet tevens bijdragen aan de vorming van het beeld dat Kloosterrade van zichzelf had en dat tijdgenoten van de abdijs gaven aan het begin van de achttiende eeuw. Allereerst is het echter nodig enig inzicht te krijgen in de politieke context waarbinnen de verkiezing geplaatst moet worden en in het verloop van de verkiezing zelf.

DE STAATKUNDIGE CONTEXT IN 1712

In de late zeventiende eeuw werd de Europese diplomatie grotendeels beheerst door het vraagstuk van de Spaanse erfopvolging.⁵ Na eerdere mislukkingen waren de onderhandelaars er ook bij de vrede van Rijswijk (1697) niet in geslaagd deze kwestie definitief te regelen. Omdat de Spaanse koning Karel II niet wilde dat zijn rijk uiteen zou vallen, benoemde hij het Beierse prinsje Jozef Ferdinand, kleinkind van zijn zus Margaretha en keizer Leopold I, bij testament van 11 november 1698 tot algemeen erfgenaam.⁶ Het overlijden van het prinsje ruim een jaar later maakte een nieuwe regeling noodzakelijk. Die kwam er door toedoen van stadhouder-koning Willem III en werd in maart 1700 ter goedkeuring aan de keizer voorgelegd.⁷ Keizer Leopold wees dit verdrag af omdat hij de Franse hegemonie in Noord-Italië niet kon tolereren. Ook koning Karel II onthield er zijn goedkeuring aan. Omdat de Franse lobby aan het Spaanse hof succesvoller was dan de Oostenrijkse, wees de Spaanse vorst op zijn sterfbed in een nieuw testament Filips van Anjou, tweede kleinzoon van zijn oudste zus Maria Theresia en Lodewijk XIV, tot universeel erfgenaam aan. Wel verbond hij er de strikte voorwaarde aan, dat de twee kronen van Spanje en Frankrijk nooit verenigd zouden worden. Als volgende erfgenaam vermeldde het testament Karel, hertog van Berry, derde kind van de dauphin, en pas daarna aarts-hertog Karel van Oostenrijk, tweede zoon van Leopold I uit zijn huwelijk met Eleanora van Neuburg.

Allerheiligendag 1700 overleed de laatste Spaanse Habsburger Karel II. Een dag later werd zijn testament openbaar gemaakt. Natuurlijk accepteerden de Bourbons de erfenis waarmee in één klap het politieke en militaire streven van een halve eeuw in vervulling ging. De euforie hierover maakte Lodewijk XIV echter overmoedig en voerde hem een stap te ver: op 1 december van dat jaar liet hij weten dat de beoogd koning van Spanje geen afstand

hoefde te doen van zijn erfrechten op de Franse troon. Het Europese machtsevenwicht dreigde weer verstoord te raken. Toen na een maand de jonge koning Filips V de Spaanse Nederlanden bestuurlijk had overgedragen aan zijn grootvader, bleek die van mening dat deze gebieden onderworpen moesten worden aan het Franse, absolutistische systeem.⁸ Daarvoor moesten allereerst de Staatse troepen, die in de barrièreplaatsen de grens met Frankrijk bewaakten, het land verlaten. De aarzeling van de Republiek om de hertog van Anjou te erkennen als koning van Spanje, gaf Lodewijk XIV voldoende aanleiding om de door hem zo gehate barrièresteden in februari 1701 door Franse soldaten te laten bezetten. Hiermee dreef hij de zeemogendheden Engeland en de Republiek andermaal in de armen van de keizer, die op 7 december van dat jaar met hen het Haags Verbond sloot. Later zouden zich daar nog Portugal en een groot aantal Duitse vorsten bij aansluiten. De Zonnekoning daarentegen kon slechts rekenen op de steun van de Wittelsbachers Maximiliaan II van Beieren, stadhouder in de Zuidelijke Nederlanden, en zijn broer Joseph Clemens, aartsbischop van Keulen en prins-bisschop van Luik.

In de Spaanse Nederlanden was de mening van de provinciale bestuurders over deze machtswisseling enigszins verdeeld, zelfs binnen de afzonderlijke standen. Zo neigden de rechtzinnige geestelijken meer naar Frankrijk dan naar een bondgenootschap met de protestantse zeemogendheden, terwijl de jansenisten juist meer voor Oostenrijk voelden dan voor het door jezuïeten gedomineerde Franse hof. Uiteindelijk werd Filips V toch in alle Zuid-Nederlandse gewesten ingehuldigd. Limburg-Overmaas deed dit samen met Brabant op 21 februari 1702 te Brussel. Namens de geestelijkheid van het hertogdom en namens het Land van 's Hertogenrade legde Johannes Bock, abt van Kloosterrade, de eed van trouw aan de nieuwe landsheer af en hoorde er het driewerf *Vive le roi, duc du Limbourg*. Of hij 's avonds ook heeft deelgenomen aan het diner en het bal in *Hôtel d'Orange*, de woning van markies van Bedmar, plaatsvervangend stadhouder der Spaanse Nederlanden (1701-1704), is niet bekend.

De Zuid-Nederlandse hervormingsgezinde Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck⁹, die door de Spanjaarden in 1700 was ontslagen, werd door Lodewijk XIV opnieuw aangesteld om de politieke en economische omme-zwaai uit te voeren. De drie collaterale raden werden opgeheven en vervangen door één koninklijke regeringsraad (*Conseil Royal*), een verandering waartegen de bevolking zich fel verzette. Het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaas hebben niet lang onder dit Anjou-bewind gestaan. Op 27 september 1703 verjoegen de geallieerden onder leiding van de hertog van Marlborough de Fransen uit de hoofdstad Limbourg en kregen zodoende het hele territorium in handen, met uitzondering van de Staatse gebieden.¹⁰ Sinzendorff, die de keizer reeds vertegenwoordigde in het een jaar eerder veroverde prinsbisdom Luik, zorgde er voor dat - anders dan in Opper-Gelder¹¹ - de Oostenrijkers in Limburg wel de bestuurlijke macht

konden uitvoeren. Hiervoor werd hij door de Habsburgse troonpretendent Karel III beloond met de functie van gevolmachtigde minister in de Nederlanden. Sinzendorff was een fervent aanhanger van de Oostenrijkse Habsburgers. Hij stond er dan ook op dat begin oktober 1703, toen Karel III op zijn reis naar Spanje - via de Republiek, waar hij voor coalitieoverleg moest zijn - in Düsseldorf arriveerde, een delegatie van de Limburgse Staten hem daar zou gaan begroeten. Opnieuw werd abt Bock, nu in gezelschap van graaf Schellart van Merode, met deze taak belast.¹² De eigenlijke inauguratie in Limburg volgde op donderdag 6 december in de parochiekerk van Limbourg waar Sinzendorff, namens Karel III, en de Staten de wederzijds verschuldigde eden aflegden.¹³

Net zoals hij in Luik had gedaan, organiseerde Sinzendorff in Limburg direct het bestuur, het beheer van de domeinen en dat van de verschillende financiële instellingen. Ook richtte hij op 10 december 1703 een nieuw hof van justitie op, het Soeverein Tribunaal. Dat was nodig, omdat het gebruikelijke justitiële beroep vanuit Limburg op de Raad van Brabant niet kon plaatsvinden, aangezien Brabant in handen was van het Spaans-Franse bewind.¹⁴

Leidraad bij deze reorganisaties vormden voor hem de hoofdlijnen van het Anjouaanse bestuur, waar hij - evenals later de Spaanse Raad - nogal positief tegenover stond. Maar ook onder het Oostenrijkse bewind zouden deze veranderingen tot de nodige conflicten leiden.

Bij de dood van keizer Leopold I in 1705, keerde Sinzendorff naar de hofstad terug om er samen met Johan Friedrich baron von Seilern hofkanselier te worden.¹⁵ Vanaf 1706 werd hij door de nieuwe keizer Jozef I herhaaldelijk naar Den Haag gezonden om er te onderhandelen over de vredesvoorwaarden met Frankrijk. In 1711 overleed Jozef I onverwacht. De nooit voor mogelijk gehouden situatie deed zich toen voor dat koning Karel III van Spanje onder de naam Karel VI ook keizer zou worden van het Duitse Rijk en heer van de Oostenrijkse Nederlanden. Weer dreigde het machtsevenwicht in Europa uit balans te raken. Daarom waren Engeland en de Republiek meer dan voorheen genegen om met Frankrijk, dat militair gezien op zwaar verlies stond, vrede te sluiten. Daartoe werd te Utrecht een congres bijeen geroepen, waarnaar de keizer opnieuw Sinzendorff als hoofdonderhandelaar afvaardigde.¹⁶

DE ABTSVERKIEZING VAN 1712

Op 2 mei 1712 overleed abt Johannes Bock.¹⁷ Conform de voorschriften van het indult van paus Leo X en de praktische uitwerking ervan in het concordaat van 1564¹⁸ stelde prior Heyendal de buiten het klooster verblijvende kanunniken hiervan op de hoogte en deelde hun de datum van de begrafenis mee. Na afloop van die begrafenis lieten de in het kapittel vergaderde kloosterlingen een brief uitgaan om graaf Sinzendorff van het overlijden van de abt in kennis te stellen en hem tevens te verzoeken de procedure voor de benoeming van een nieuwe abt in werking te zetten.¹⁹ Al op 14 mei

droeg Sinzendorff aan Jean Dubois, abt van de cisterciënserabdij Val-Dieu, en Georges baron van Tunderfeld, sedert 27 april van dat jaar plaatsvervangend administrator in Limburg,²⁰ op om als commissarissen in Kloosterrade het uitbrengen van de stemmen bij de abtsverkiezing vast te leggen. J.F. de Tiège, procureur-generaal van het Soeverein Tribunaal in Limburg, werd als secretaris aan deze commissie toegevoegd.²¹ Tien dagen later begonnen zij in de abdij, meer precies in de kapittelzaal, met hun werk dat door de secretaris schriftelijk werd vastgelegd. Alle kanunniken waren naar de abdij teruggekeerd om aan de verkiezing deel te nemen. Zoals gebruikelijk vermeldden ze - behalve hun naam en land van herkomst - hun leeftijd en het aantal professiejaren. Daarna noemden ze de naam van de kandidaat die zij het meest geschikt achtten voor het abbatiaat, gevolgd door die van hun tweede en derde keus, telkens met de functie die genoemde personen uitoefenden. Zij betraden daarbij in vaste volgorde de kapittelzaal: eerst de prior en daarna de overige kloosterlingen, in volgorde van hun jaren van professie. De uitslag van 1712 geeft het volgende beeld:

Nr	Naam	Land van herkomst	Leef- tijd	Gepro- fest	Functie	Eerste keus	Tweede keus	Derde keus
1	Nicolaas Heyendal	Limburg	53	27	Prior te Kloosterrade	C. Henreco	F.W. Rauschauw	B. Hoen
2	Joannes Mehens (Meesen)	Limburg	71	47	Intern	N. Heyendal	J.H. Nissen	P.J. Delcheur
3	Wilhelmus Cuperus	Gulik	65	43	Intern	N. Heyendal	D. Quoitbach	M.Chr. Vinde(l) felt (Weidenfelt)
4	Wilhelmus Haes	Keulen	81	42	Intern	P. Jansen	D. Quoitbach	M. Moreau
5	Petrus Jansen	Gulik	60	-	Pastoor te Afden	Domenicus van Gulpen, hoofd (superior) te St Gertrudis te Leuven ²²	Zijne Majesteit	Zijne Majesteit
6	Petrus Maes	Limburg	60	37	Pastoor te H. Chapelle	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
7	Daniel Daniels	Gulik	66	37	Pastoor te Doveren ²³	P. Fabritius	C. Henreco	D. Quoitbach
8	Joannes Beequer (Beckers)	Limburg	57	31	Pastoor te Baelen ²⁴	N. Heyendal	F.W. Rauschauw	P. Maes
9	Nicolaus Hannot	Limburg	53	31	Intern	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
10	Dominicus Quoitbach	Limburg	51	30	Pastoor te Lommersum	P. Maes	F.W. Rauschauw	P. Fabritius
11	Matheus Moreau	Limburg	54	29	Prior te Marienthal	D. Quoitbach	P. Fabritius	P.J. Delcheur
12	Petrus Josephus Delcheur	Aken	48	29	Pastoor te Kerkrade	N. Heyendal	F.W. Rauschauw	P. Maes
13	Casparus Henreco	Gulik	47	25	Pastoor te Eupen	N. Heyendal	F.W. Rauschauw	P. Maes
14	F.W. Rauschauw	Burtscheid ²⁵	45	24	Limbourg	Proost te N. Heyendal	C. Henreco	M. de Tiège
15	Abrahamus à Campo	Limburg	52	24	Intern ²⁶	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
16	Cornelius Voos (Voss)	Aken	49	24	Intern	C. Henreco	N. Heyendal	F.W. Rauschauw
17	Paulus Fabritius	Limburg	45	22	Past. te 's Hertogenrade	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
18	Renerus Puyters	Limburg	41	20	²⁷	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
19	Bartholomeus Hoen	Limburg	40	20	Prior te Sinnich	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
20	Andreas Drussen (Driessen)	Limburg	44	21	²⁸	D. Quoitbach	C. Henreco	F.W. Rauschauw

Nr	Naam	Land van herkomst	Leef- tijd	Gepro- fest	Functie	Eerste keus	Tweede keus	Derde keus
21	Matheus de Tiège	Limburg	39	19	Intern	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
22	Winandus Paffen	Limburg	37	16	Intern	F.W. Rauschauw	N. Heyendal	D. Quoitbach
23	Joannes Vincken	Limburg	38	16	Intern	C. Henreco	D. Quoitbach	F.W. Rauschauw
24	Mathias Christianus Vindefelt (Weidenfelt)	Keulen	40	16	Intern	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
25	Franciscus Kochs	Limburg	37	14	Intern	N. Heyendal	F.W. Rauschauw	C. Henreco
26	Joannes Zulcher	Westfalen	39	13	Intern	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
27	Waltherus Romer (Römer)	Limburg	34	13	Hulppast. te Kerkrade	N. Heyendal	C. Henreco	M. de Tiège
28	Joannes Josephus Arnoldy	Gulik	31	10	Intern	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
29	Bartholomeus Kreu(s)ch	Limburg	31	8	Intern	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
30	Joannes Henricus Nissen	Gelder	27	8	Intern	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
31	Matheus Laurent	Limburg	27	7	Intern	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
32	Alexander Merquelbach (Merckelbach)	Staats Val- kenburg	31	7	Intern	C. Henreco	N. Heyendal	F.W. Rauschauw
33	Henricus Thimister	Limburg	29	6	Intern	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
34	Henricus de la Haye	Limburg	24	5	Intern (diaken)	N. Heyendal	F.W. Rauschauw	C. Henreco
35	Theodorus Prinzen	Gulik	26	3	Intern	N. Heyendal	F.W. Rauschauw	P. Jansen
36	Joannes Hennen	Limburg	25	3	Intern	N. Heyendal	C. Henreco	F.W. Rauschauw
37	Joannes Goswinus Fabritius	Limburg	22	2	Intern (subdiaken)	N. Heyendal	C. Henreco	B. Hoën

In tegenstelling tot wat de regels voorschreven is geen enkele stem van de kanunniken gemotiveerd. De commissie geeft wel een totaaloverzicht van de uitgebrachte stemmen, waarbij de kloosterlingen weer in rangorde van professiejaren jaren worden opgesomd met achter hun naam het aantal verkregen eerste, tweede en derde stemmen. Ondanks het merkwaardige stemgedrag van Jansen is zijn eerste stem nog in het overzicht opgenomen. Zijn tweede en derde zijn blijkbaar te beledigend en worden weggelaten.

Wanneer van de officiële puntentelling wordt uitgegaan,²⁹ zou de uitslag er als volgt uitzien:

Plaats	Naam	aantal 1e stemmen	aantal 2e stemmen	aantal 3e stemmen	Totaal aantal punten
1	Nicolaas Heyendal	26	3	-	84
2	Casparus Henreco	4	20	2	54
3	F. W. Rauschauw	1	8	19	38
4	Dominicus Quoitbach	2	3	2	14
5	Petrus Maes	1	-	3	6
6	Paulus Fabritius	1	1	1	6
7	Petrus Jansen	1	-	1	4
8	Domenicus van Gulpen	1	-	-	3
9	Zijne Majesteit	-	1	1	3
10	Joannis Henricus Nissen	-	1	-	2
11	Bartholomeus Hoën	-	-	2	2
12	Mathias de Tiège	-	-	2	2
13	Petrus Josephus Delcheur	-	-	2	2
14	Christianus Vedenfelt (Weidenfelt)	-	-	1	1
15	Matheus Moreau	-	-	1	1

Deze uitslag betekende een duidelijke overwinning voor Heyendal. Desondanks sprak de commissie geen voorkeur uit maar stuurde het verslag naar Sinzendorff, die het volgens de regels zou moeten doorsturen naar de Raad van State of de Geheime Raad.³⁰ Daar die als gevolg van de oorlog waren opgeheven, handelde hij de benoeming zelf af. Dat zou hem echter in conflict brengen met de *Junta de Italia* die - zoals verderop zal worden aangetoond - de vorst in deze periode adviseerde over Limburg-Overmaas.

Locale steun voor Heyendal

Bij abtsverkiezingen te Kloosterrade was het niet ongewoon dat familie of bekenden brieven aan het landsbestuur richtten om een bepaalde kandidaat aan te bevelen. Bij deze verkiezing gebeurde dit alleen door de graaf De Thiennes, die het vanuit Aken opnam voor Heyendal.³¹ Hij beriep zich erop als buur goed op de hoogte te zijn van het wel en wee in de abdij en nam daarom de vrijheid om bij Sinzendorff de prior aan te bevelen als opvolger van abt Bock. Hij hoopte hiermee hetzelfde effect te bereiken als bij de vorige verkiezing (1683), toen hij met zijn adviezen, die hij destijds op verzoek van de commissarissen had uitgebracht, veel had bijgedragen aan de keuze van de nu overleden abt.³² Het blijkt dat De Thiennes vooral vreesde dat de Keulse nuntius Giovanni-Francesco Bussi (1706-1712) zou proberen om Heyendal bij Sinzendorff in diskrediet te brengen. Het was volgens hem de gewoonte van deze prelaat om moeilijkheden en onrust te veroorzaken, zoals hij had gedaan in de abdijen van Burtscheid, St. Laurent te Luik, te Stavelot, in Val St.-Lambert en in de kloosters van de Wittevrouwen in Aken. Verscheidene keren had hij het ook in Val-Dieu en Kloosterrade geprobeerd, maar het Soeverein Tribunaal, dat 's mans aard kende, had hem nooit het placet willen verlenen voor een visitatie. Bussi was, aldus nog steeds De Thiennes, iemand die te pas en te onpas in Keulen, Luik, Maastricht en Aken personen excommuniceerde, goede priesters suspendeerde en slechte beschermdde. Naar de mening van De Thiennes, alsook van Heyendals medebroeders en van de bevolking, was de prior de meest waardige kandidaat voor het abbatiaat.

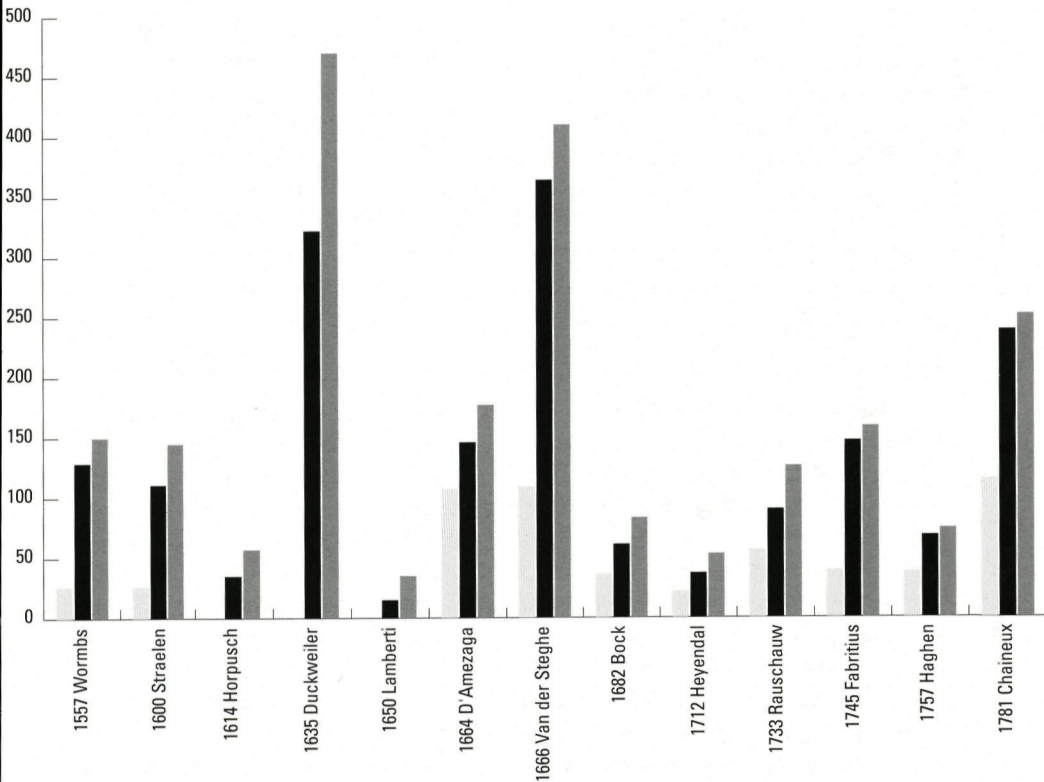
Gelet op de rol die de Keulse nuntius in de kwestie Heyendal speelde, is het dienstig hier enkele zinnen aan deze functionaris te wijden. Voordat hij als nuntius naar Keulen kwam, was Bussi acht jaar internuntius te Brussel geweest.³³ Nu bestond er al langer onenigheid tussen beide nuntiatoren over de afbakening van elkaars bevoegdheden, doordat de landsheer ernaar streefde om het jurisdictiegebied van de nuntii, die beschouwd werden als de exponenten van de centralistische politiek van de paus, te laten samenvallen met de landsgrenzen.³⁴ De Spaanse Successieoorlog had deze situatie zodanig verslechterd dat Karel III in 1708 als koning van Spanje en feitelijk machthebber in Limburg-Overmaas - de rest van de Zuidelijke Nederlanden werd bestuurd door een Anglo-Bataafs condominium - in dit gebied een edict had uitgevaardigd tegen de jurisdictie van de Keulse nun-

tiatuur. Tegelijkertijd had keizer Jozef I de Keulse nuntius ook de rechtsmacht voor het bisdom Luik ontzegd.³⁵ Omdat die zich nu niet zelf op de hoogte kon houden van het reilen en zeilen in 'zijn' rechtsgebied, was hij aangewezen op informanten.³⁶ Als zodanig zien we straks de anti-jansenist Bernard Désirant, die naar Aken was uitgeweken, optreden.

Op 8 juni, precies twee weken na het bezoek van de commissie aan de abdij, verzond Sinzendorff vanuit Den Haag de benoemingsbrief voor Heyendal.³⁷ Nadat die vier dagen later in Kloosterrade was aangekomen, riep Heyendal voor de volgende dag een kapittelvergadering bijeen, tijdens welke notaris Henricus Poyck in aanwezigheid van een aantal getuigen - onder wie Frans Willem Fabritius (pastoor te Merkstein), Nicolaas Jardon (priester en baccalaureus in de beide rechten), Willem Hendrik Poyck (schepen van het Hoge Hof van 's Hertogenrade) en de verderop te noemen notaris Winandus Bombay - de brief *clare et distincte* voorlas. Slechts 16 kanunniken waren naar de kapittelzaal gekomen. De externen en de (weinige) tegenstanders lieten verstek gaan. De aanwezige kloosterlingen gingen zonder uitzondering akkoord en gaven Heyendal toestemming om de kerkelijke bevestiging te ontvangen. Na de plechtigheden in de abdijkerk reisde Heyendal naar Luik waar hij op 15 juni voor het kathedrale kapittel verscheen en zes dagen later door de hulpbisschop en vicaris-generaal Lodewijk

Grafiek:
Aantal dagen tot de komst van de commissie, het schrijven van de benoemingsbrief en het ontvangen van de wijding, gerekend vanaf de sterfdag van de laatste abt.

■ commissie
■ benoeming
■ wijding

Franciscus Rossius de Liboy, tot abt werd gewijd.³⁸ Deze prelaat, die contacten onderhield met Franz Grau, de biechtvader van de in 1710 overleden anti-Jezüiet *Obersthofmeister* Karl Theodor Otto *Fürst* Salm, achtte Heyendal in alle opzichten geschikt en voegde er - om een bezwaar van jansenisme bij voorbaat te ontcrachten - uitdrukkelijk aan toe dat de kandidaat het formulier van paus Alexander VII tegen het jansenisme had ondertekend. Hoewel de wijdingsoorkonde in naam van prins-bisschop Joseph Clemens, die tegelijk met de uit Luik terugtrekkende Franse troepen in 1702 in ballingschap was gegaan,³⁹ was uitgevaardigd, blijkt uit een brief die zich eveneens in het dossier bevindt, dat de Wittelsbacher van deze geschiktheid allerminst overtuigd was. Hierop kom ik aanstonds terug. Later zou een van de beschuldigingen tegen Heyendal zijn dat de hele verkiezing in allerijl zou zijn geregeld. Een vergelijking met de andere verkiezingen die volgens dezelfde regels te Kloosterrade hebben plaatsgevonden, maakt duidelijk dat het hier inderdaad de snelst verlopen benoemingsprocedure betreft (zie grafiek p. 121).⁴⁰

VERZET TEGEN DE BENOEMING VAN HEYENDAL

Onenigheid onder de kloosterlingen

Zoals gezegd waren de meest opvallende stemmen afkomstig van kanunnik Peter Jansen. Ze zeggen waarschijnlijk iets over de gemoedstoestand waarin hij op 24 mei 1712 voor de commissarissen verscheen. In zijn kwaadheid vergat hij te zeggen hoelang hij geprotest was, gaf de heer van Gulpen zijn eerste stem en de keizer zijn tweede en derde. Dat was grof en in feite ongeldig.⁴¹ Deze handelwijze duidt niet alleen op onenigheid binnen het klooster, maar ook op de kansloze positie voor hemzelf bij de stemming, waar 37 koorheren aan hadden deelgenomen. Negen van hen hadden ook al aan de abtsverkiezing van 1683 deelgenomen. De overige 28 waren door abt Bock ingekleed en accepteerden dus de strengere leefregel. Toch gaven drie van deze laatste groep Heyendal geen enkele stem (Moreau, Driessen en Vincken) terwijl nog eens drie slechts een tweede stem op hem uitbrachten (Voss, Paffen en Merckelbach). Van de negen oudere koorheren die al vóór 1683 geprotest waren, noemden er vier Heyendal helemaal niet als toekomstig abt (Haes, Jansen, Daniels en Quoitbach).⁴² Dit betekent dat het aantal kloosterlingen dat Heyendal niet als overste zag zitten, beperkt bleef tot zeven, minder dan 1/5 van het totaal.

In een gesloten gemeenschap kende men natuurlijk elkaars voorkeur, zodat de zeven geweten moeten hebben dat ze kansloos waren tegen de aanhangers van Heyendal. Daarom hebben ze geen poging ondernomen om iemand uit de eigen gelederen naar voren te schuiven. Peter Jansen, die in 1683 zelfs nog een eerste stem méér had gekregen dan Bock, maakte zich nu volkomen onmogelijk door zijn eigen stemgedrag. Diezelfde Jansen zou het de aan de strengere kloostertucht vasthoudende Heyendal echter nog knap lastig maken. Dat mag verbazing wekken, want in 1681 was hij met Bock de enige kanunnik die in Kloosterrade zijn oom, abt Van der Steghe (1667-1682), steunde bij het

doorvoeren van die strengere leefregel.⁴³ Onder diens opvolger Bock (1683-1712) was het echter tot een breuk gekomen, doordat Heyendal bij de vergelijking van ambten steeds de voorkeur kreeg.⁴⁴ Toen een lofrede op de kloosterhervorming, door enkele jonge koorheren te Aken in 1695 uitgesproken, wel Bocks naam vermeldde, maar niet die van Van der Steghe, was dit voor Jansen de bekende druppel. Samen met de anti-hervormingsgezinden klaagde hij zijn overste bij de regering te Brussel en bij de Mechelse aartsbisschop Humbert de Precipiano aan wegens onrechtvaardig beleid en jansenisme.⁴⁵ Abt Bock onderkende het gevaar en riep op 24 mei 1696 een generaal kapittel bijeen. Twee dissidenten, van Aken en Brauman, kwamen niet opdagen, terwijl Jansen vroegtijdig vertrok.⁴⁶ De overige 28 kanunniken ondertekenden een collectieve geloofsbelijdenis die aansloot bij de veroordelingen van het jansenisme die door paus Innocentius XII waren uitgesproken. Verder bepaalde het kapittel dat één exemplaar van het ondertekende formulier aan de paus gezonden zou worden, één aan de koning van Spanje en één aan de gouverneur-generaal in Brussel.

Hoewel niet voor alle parochies die vanuit Kloosterrade werden bediend, is onderzocht hoe de parochianen de strengere leer hebben ondergaan die vanuit de abdij werd verkondigd, kan voor Eupen in elk geval vastgesteld worden dat het optreden van de als rigorist bekend staande Heyendal, die hier in 1694 was benoemd, niet in goede aarde viel.⁴⁷ De conflicten liepen zelfs zo hoog op dat Bock hem na drie jaar op bevel van de prins-bisschop Joseph-Clemens van Beieren naar de abdij moest terugroepen. Abt Bock, die meende intern wel het pleit ten gunste van de hervorming gewonnen te hebben, benoemde Heyendal daarop tot lector in de theologie. Dit wekte opnieuw ontevredenheid bij enkele afgunstige koorheren, onder wie Jansen. Deze keer wist Bock op 4 augustus 1698 in het bijzijn van raadsheer Kerenbrock nog een verzoening tot stand te brengen.⁴⁸ Maar deze verzoening was geen lang leven beschoren. Sedert Heyendal lector was, werd hij door de controversiële geschriften van zijn abt steeds meer in de jansenistenstrijd betrokken.⁴⁹ Vanaf 1706, toen hij prior was geworden, verdedigde hij zijn overste zelfs in het openbaar. Deze nieuwe bevordering van zijn opponent bracht Jansen meteen weer in actie, waarbij de komst van de onvermoeibare jansenistenjager, de augustijner pater Bernard Désirant, in 1708 naar Aken hem wel bijzonder goed moet zijn uitgekomen. Ook had nuntius Bussi te Keulen toen juist een onderzoek gelast naar jansenistische activiteiten in het Luikse in verband met een daar verschenen smaadschrift tegen hem.⁵⁰ Op zoek naar personen die eraan meegewerkt hadden, speelde Jansen diverse boekjes van de hand van Bock toe aan Désirant. Daardoor ontstond het vermoeden dat Kloosterrade met het smaadschrift te maken had. Heyendal bestreed Désirants aanvallen echter in zijn *Orthodoxia*, dat in 1710 verscheen en een vier jaar durende pennensstrijd tussen beiden inleidde. In november 1711 greep de nuntius in. Hij ontbood Heyendal naar Keulen en verzocht hem de theologische polemiek met Désirant te stoppen. Van zijn kant beloofde Bussi dat hij Désirant zou verbieden nog iets tegen Heyendal uit te geven.⁵¹

De brief van Jansen c.s.

Weer leek de rust in en rond Kloosterrade hersteld. Echter, precies acht dagen na de dood van abt Bock, op 2 mei 1712, hervatte Désirant de strijd 'superiorum permissu', met wie Bussi bedoeld lijkt.⁵² Hij haakte duidelijk in op de onrust die opnieuw binnen de abdij was ontstaan en waarvan de oude vijanden van Bock en Heyendal de aanstichters waren.⁵³ Nog steeds moet Jansen als hun leider worden beschouwd. Hij was waarschijnlijk degene van wie Simon Pieter Ernst in zijn *Notitia* schrijft, dat hij Heyendal bij de commissarissen verdacht wilde maken van jansenisme, maar daarmee geen effect sorteerde omdat allen het formulier van paus Alexander VII hadden ondertekend.⁵⁴ Zoals uit zijn stemgedrag blijkt, was het zijn doel een overste van buiten de abdij aangesteld te krijgen en daarom wendden hij en zijn aanhangers zich nu tot de keurvorst van de Palts, tevens hertog van Gulik. Toen de tegenstanders hier nul op het rekest kregen, klopten ze aan bij Bussi, van wie ze wisten dat hij Heyendal niet welgezind was. Bij hem vonden ze gehoor. De nuntius vond zelfs dat er in Kloosterrade nieuwe verkiezingen moesten plaatsvinden en gaf hun een brief mee voor het Luikse kapittel.⁵⁵ Hiermee wendden ze zich tot de prins-bisschop zelf, maar deze ontving Bussi's schrijven pas nadat zijn plaatsvervanger in Luik, Rossius de Liboy, Heyendal al had gewijd.⁵⁶ Ten einde raad zochten de *adversarii* hun heil bij de keizer.⁵⁷ Zij stuurden hem een brief met informatie over de theologie die te Kloosterrade werd gedoceerd en deelden hem mee dat de overleden abt alleen maar jansenistische theologielectoren had aangesteld. Daarnaast beweerden ze dat de jonge kanunniken door deze docenten - als voorbeeld werd Wilhelmus Wildt, lector van 1691-1695, genoemd - geïndoctrineerd waren en nog zouden worden als zij niet een oudere kanunnik (uit hun kring) als abt zouden krijgen. Was dit niet mogelijk dan moest er maar iemand van buiten, uit de kring der augustijner koorheren, worden aangesteld.

Natuurlijk wordt in de brief ook gewezen op het voorval uit 1695 toen twee jonge kanunniken, Henreco en Rauschau, in het refugiehuis van de abdij te Aken rigoristische theses van lector Wildt verdedigden.⁵⁸ En dat nog wel in het jaar dat in Rome de zaak van het rigorisme zo hevig speelde en iedereen in de pen kroop tegen de Leuvense professor J.L. Hennebel en anderen. Een aantal van die thesen wordt uiteen gezet om vervolgens de franciscaan Schröder en de jezuïeten Leclercq en Pangels als getuigen op te voeren van het 'onzuivere' karakter van de leer. Leclercq zou in de abdij zelfs een gravure en een stenen borstbeeld van de jansenist Antoine Arnauld hebben gezien op een plaats waar voorheen een Mariabeeld stond. Hij vond dat de kanunniken op die manier Arnauld wel heel ongepast vereerden. Daarop zou Rauschau hebben geantwoord dat het beeld alleen maar diende als herinnering aan de gastvrijheid die een zo geleerd en heilig man in de abdij had genoten tijdens zijn verbanning.⁵⁹

De dag voordat de tegenstanders de brief geschreven hadden, diende zich nog een vierde getuige aan in de persoon van de priester Lootmans. Deze vertelde zeer vaak bij geschillen in Kloosterrade tussenbeide te zijn gekomen en het verhaal over de verering van Arnauld te kunnen bevestigen. Ook zou Lootmans enkele dagen na de recente dood van de abt bij kanunnik Rauschau een gedrukt exemplaar van *Lettre à une Dame* hebben gezien van de jansenistische Franse theoloog Pasquier Quesnel, die niet het formulier van paus Alexander VII had willen ondertekenen. Toen hij Rauschau daarop had aangesproken, had deze hem geantwoord dat zij, de medestanders van Heyendal, alleen maar hadden getekend uit gehoorzaamheid en niet uit respect voor de waarheid. De brief van de oppositievoerende koorheren eindigt met de opmerking van Lootmans dat Rauschau in zijn leer en moraal onlosmakelijk verbonden was met Henreco en Heyendal.

De inschakeling van Bernard Désirant

In het dossier van Heyendal bevindt zich nog een - evenmin ondertekende - brief, geschreven in het Latijn, die de *Hofburg* in Wenen wilde inlichten over de jansenistische leer te Kloosterrade.⁶⁰ Afgaande op de inhoud moet hij zijn opgesteld tussen 24 mei en 8 juni 1712, dus nog vóór Heyendals benoeming. Omdat er de naam Rousseau in voorkomt als kanunnik van Kloosterrade, waarmee naar alle waarschijnlijkheid Rauschau wordt bedoeld, lijkt het niet waarschijnlijk dat de schrijver uit de abdij afkomstig is. Uit een brief van Heyendal aan de hertog van Wolfenbüttel blijkt dat het hier een schrijven betreft van de eerder genoemde Désirant, die door Jansen in de arm was genomen om de verdachtmakingen tegen Heyendal verder op te voeren.⁶¹ Beiden protesteerden tegen diens benoeming zowel in Rome als bij het keizerlijk hof te Wenen. Inhoudelijk stelt Désirant dat de abdij al vanaf het aantreden van abt Bock in 1683 in opspraak is geweest in verband met het jansenisme dat er was ingeslopen als gevolg van contacten met Antoine Arnauld en de jansenisten in Holland, Brabant en vooral in Leuven. Verder vermeldt hij dat Bocks hervormingen zowel binnen de abdij als onder de van haar afhankelijke pastoors tot ontelbare conflicten hebben geleid, onder meer door het aanstellen van theologielectoren uit Leuven die allen notoire jansenisten waren. De belangrijkste persoon in dit verband zou Nicolaas Heyendal zijn geweest, die op voorspraak van de Leuvense seculiere voorgangers tot lector en prior in Kloosterrade was benoemd en daar bijna de hele abdij met de nieuwlichterij had besmet. Zijn belangrijkste medestanders zouden Henreco en Rousseau (Rauschau) zijn. Volgens een gerucht dat al dagenlang de ronde deed zouden hun geestverwanten overeengekomen zijn op dit drietal te stemmen zodat de nieuwlichterij gecontineerd zou worden.

In Désirants brief wordt gesteld dat in de abdij verbeteringen gewenst waren. Het uitblijven ervan zou te wijten zijn aan de lange en slopende ziekte van de overleden abt. Désirant doet vervolgens een dringend beroep op Sinzendorff, omdat van zijn beslissing het heil van de beroemde abdij, van de katholieke leer en de rust in kerkelijke zaken in het Limburgse land zullen afhangen. De schrijver vertrouwt erop dat het hof te Wenen (en dus ook Sinzendorff) niet zullen dulden dat de ware leer door toedoen van een van deze drie personen zal worden blootgesteld aan het jansenistische gevaar. Er dient een besluit te komen dat Kerk en Staat welgevallig is. De brief eindigt met een advies: omdat Heyendal beweert dat zijn leer is goedgekeurd door de Keulse nuntius, die hem toestemming, ja zelfs de opdracht zou hebben gegeven zijn leer te publiceren, moet Sinzendorff hierover maar eens contact opnemen met de nuntius. Dan zal de waarheid blijken!

De casus van de prins-bisschop van Luik

Bij de inname van Luik in 1702 door de geallieerden, was prins-bisschop Joseph Clemens van Beieren gevlucht en had uiteindelijk een goed heenkomen gevonden in Valenciennes. Sinzendorff had namens de keizer diens plaats ingenomen en er een nieuw bestuur geïntroduceerd dat nogal rigoureuus omsprong met de bisschoppelijke aanhang.⁶² De bisschoppelijke taken werden waargenomen door vicaris-generaal Lodewijk Frans Rossius de Liboy, die in Luik niet om het Oostenrijks gezag heen kon. Inzake de bevestiging en wijding van Heyendal heeft hij dan ook niet moeilijk gedaan en beide handelingen in naam van zijn superieur Joseph Clemens - die op dat moment nog niet volledig was geïnformeerd - verricht.⁶³ Naar aanleiding van de brief van de Keulse nuntius verklaarde de prins-bisschop daarop dat de bevestiging en wijding niet volgens de regels waren verlopen. Hij zond een anonieme, uitvoerige brief, geschreven in het Latijn, naar Wenen die werd voorzien van het opschrift: *Informacion sobre la Eleccion del Presente Abad de Rolducq*.⁶⁴

Het probleem (de *casus*) was volgens de bisschop dat Heyendal zich de dag na de ontvangst van de benoemingsbrief in het bezit had laten stellen van zowel de spirituele als temporele leiding over de abdij en wel nog vóórdat hij de goedkeuring van hem, Joseph-Clemens, ontvangen had. Met aanhaling van een reeks kerkrechtelijke en conciliaire uitspraken probeerde hij aan te tonen dat er eerst een bisschoppelijk onderzoek had moeten plaatsvinden naar de gang van zaken bij de verkiezing en naar het gedrag, de leef-tijd, de kennis en afkomst van de gekozene. Ook hadden degenen die zich tegen de benoeming wilden verzetten, gehoord moeten worden. Dit alles om te bereiken dat er een waardig iemand kon worden aangesteld. Volgens de bisschop had Heyendal het onderzoek niet laten plaatsvinden uit vrees dat er beletsels voor zijn wijding zouden worden gevonden. Door Heyendal te accepteren hadden de Rolducse kanunniken in de ogen van de Luikse prins-

bisschop dan ook een ernstige overtreding begaan. Het argument dat de gekozen van deze richtlijnen onwetend zou zijn geweest, ging volgens hem niet op. Immers, welke clericus weet niet dat het ongeoorloofd is een kerkelijk ambt te aanvaarden zonder zowel de reguliere als seculiere aanstelling. Dit is een fundamentele regel die alle aanstaande clerici wordt ingescherpt.⁶⁵ Heyendal was dus onbenoembaar geworden en liep nu zelfs het risico voor zijn handelen geëxcommuniceerd te worden. De omstandigheid dat hij bij zijn aanstelling gesteund werd door een seculier magistraat (Sinzendorff) deed daar niets aan af. Daarom verzocht de prins-bisschop de wereldlijke overheid iemand anders aan te stellen die het ambt meer waardig was.

DE BEHANDELING IN WENEN

Hoe stonden de belangrijkste Weense bewindslieden tegenover het jansenisme?

Volgens de historicus P. Hersche maakte Oostenrijk pas rond 1700 kennis met het jansenisme.⁶⁶ Spoedig daarna zou er al sprake zijn geweest van een janseniserende factie met twee Italianen aan het hoofd: Garelli, lijfarts van keizer Karel VI, en Riccardi, advocaat-fiscaal van de Spaanse Raad.⁶⁷ Tot deze groep zouden ook vorst Salm, prins Eugenius van Savoye en Sinzendorff hebben behoord. Salm zou het jansenisme hebben leren kennen in Parijs, waar ook Sinzendorff van 1699 tot het uitbreken van de Spaanse Successieoorlog als gezant van keizer Leopold I had vertoefd.⁶⁸ Van Karel III/VI is bekend dat hij geen vriend van de jezuïeten was, de belangrijkste en felste bestrijders van het jansenisme. Tevens wenste hij zijn rechten en onafhankelijkheid tegenover de Romeinse curie te bewaren. In dat opzicht was hij doordrongen van de nieuwe tijdgeest, waarin de Staat boven de Kerk werd gesteld.⁶⁹ Deze houding strookt met die van de regalisten in de door Roegiers als politiek-jansenisme aangeduide richting, waartoe vermoedelijk alle bovengenoemde Oostenrijkse 'jansenistische' staatslieden - prins Eugenius voorop - gerekend moeten worden.⁷⁰ Aanvankelijk voorbestemd voor het priesterschap is deze prins zijn hele leven titulair abt gebleven van twee abdijen in Piëmont die in zijn levensonderhoud moesten voorzien. Dat verklaart zijn belangstelling voor theologie die hij onderstreepte met de aanschaf van veel boeken, waarvoor hij zich liet adviseren door o.a. vijf jansenisten, twee calvinisten en een 'verlicht' medewerker. Toch is het niet duidelijk of Eugenius een jansenist was.⁷¹ Hij is er in ieder geval nooit door 'Rome' van verdacht of beschuldigd, laat staan veroordeeld.

Door de controverse rond de afkondiging van de bul *Unigenitus* (8 september 1713) in de Oostenrijkse Nederlanden en het tot het Duitse Rijk behorende bisdom Luik, werd ook Wenen in de jansenistenstrijd betrokken.⁷² Karel VI en zijn ministers probeerden echter elke discussie over dit thema te vermijden en onenigheden door een flexibele houding op te lossen. Daarom was men in de hofstad niet erg ingenomen met de opstelling van de aarts-

bisschoppen van Mechelen en Keulen ten aanzien van deze 'kettters'. Anderzijds waren juist de jansenisten teleurgesteld over het feit dat de keizerlijke zaakwaarnemer in Rome, kardinaal Althan, bij de H. Stoel geen dogmatische punten mocht bespreken, maar slechts gemachtigd was te pleiten voor bezonnenheid en mildheid ten aanzien van de toepassing van de bul.⁷³

Tot het einde van de Spaanse Successieoorlog behoorde Sinzendorff tot de engste vriendenkring van Eugenius met wie hij geruime tijd in de Zuidelijke Nederlanden verbleef.⁷⁴ In tegenstelling tot prins Eugenius was de Oostenrijkse graaf echter niet de persoon op wie men blijvend het etiket van een bepaalde partij kon plakken.⁷⁵ Hij deelde de standpunten van de regalisten, maar op het moment dat hij openlijk met de jansenisten in verband dreigde te worden gebracht, keerde hij zich geschrokken van hen af, temeer daar hij de carrière van zijn zoon, die later prins-bisschop van Breslau en kardinaal zou worden, niet in gevaar wilde brengen.

Het hoeft dan ook niet te verbazen dat in een dergelijk pro-jansenistisch klimaat Heyendal tot abt van Kloosterrade kon worden gekozen, iets wat onder het Spaans-Anjou-bewind minder waarschijnlijk zou zijn geweest. Dit kan worden afgeleid uit de instructies die aan de gouverneurs en administrateurs van de Zuidelijke Nederlanden c.q. Limburg-Overmaas werden meegegeven. De laatste gouverneur-generaal vóór de Spaanse Successieoorlog, Max II Emanuel van Beieren (1692-1701), had van Karel II van Spanje nog een *instruction particulière* voor religieuze vraagstukken ontvangen.⁷⁶ Belangrijkste punt hierin vormde de strijd tegen het jansenisme, dat met alle middelen uitgeroeid moest worden. Graaf Franz Sigismund Thurn-Valsassina, zette deze politiek onder de Frans-Spaanse bezetting voort.⁷⁷ De Oostenrijkse administrator Sinzendorff moest echter niets van deze 'strengheid' en 'scherpte' hebben, zoals hij in een brief aan koning Karel III liet weten.⁷⁸ Hierin bespreekt hij uitvoerig zijn ideeën over het bestuur van de Oostenrijkse Nederlanden. De aanpak van het jansenisme noemt hij daarbij als laatste punt. Hij achtte het op termijn onvermijdelijk deze stroming tegen te gaan, niet alleen omdat er een kerkscheuring dreigde, maar vooral omdat ze een revolutie onder het volk zou kunnen veroorzaken.

De brief van Sinzendorff aan Karel VI

Philip Ludwig, graaf von Sinzendorff, kende de overleden abt Bock van Kloosterrade uit de Statenvergaderingen en uit de correspondentie die hij met hem voerde.⁷⁹ Hij was dan ook goed op de hoogte van de kloosterhervorming en de polemiek rond de theologische leer van de abdij. De snelle benoeming van Heyendal - ondanks alle protesten - duidt dus op een bewuste keuze. Reeds op 10 juni 1712 stuurde Sinzendorff vanuit Den Haag een in het Spaans gestelde brief aan keizer Karel VI waarin hij allereerst de loftrompet stak over Bock.⁸⁰ Vervolgens stelde hij dat de vacante abdij tot de tweede rang behoorde, wat inhield dat de oversten er altijd

Nicolaas Heyendal
(1658-1733), abt
van Kloosterrade
(fotoarchief
Rolduc).

benoemd werden door de gouverneur der Nederlanden en dus niet rechtstreeks door de vorst. Met het oog op de godsdienst en in overeenstemming met de volmacht die hem bij de keizerskroning van Karel VI in Frankfurt was verleend, meende Sinzendorff dat het in het belang van Zijne Majesteit was dat hij commissarissen had aangesteld om de gebruikelijke verkiezing te houden. Ook liet hij weten dat hij op de hoogte was van de strenge leefregel die de overleden abt had ingevoerd en die voor nogal wat onvrede had gezorgd, vooral bij de jezuiten. Nauwkeurige inlichtingen en getuigen hadden hun kritiek echter ontzenuwd en aangetoond dat alle religieuzen de eed hadden afgelegd tegen het jansenisme en zijn aanhangers. Nicolaas Heyendal had volgens hem de meeste stemmen gekregen omdat zijn deugd en geletterdheid in grote mate hadden bijgedragen aan de hervorming in de abdij. Dit bleek ook uit de brief van de graaf De Thiennes die hij meezond. Sinzendorff verwachtte dan ook dat de keizer deze benoeming zou goedkeuren.

Wie adviseerden de keizer in Wenen over Limburgse aangelegenheden?

Hoewel binnen de Oostenrijks-Habsburgse monarchie in de zeventiende eeuw een centralistische staat tot ontwikkeling begon te komen, bestond het rijk nog geruime tijd uit een reeks gebieden die weliswaar onder dezelfde heerser vielen, maar verder volgens verschillende, historisch bepaalde regels en door verschillende organen werden bestuurd.⁸¹ Alleen de buitenlandse politiek en de oorlogsvoering maakten deel uit van een gezamenlijke aanpak, waarbij voor de eerste de *Geheime Konferenz* en voor de tweede de *Hofkriegsrat* verantwoordelijk was. In de Geheime Conferentie hadden in 1712 vijf personen zitting, onder wie prins Eugenius en hofkanselier Sinzendorff. Na de prins, die in 1712 voor lange tijd voorzitter werd, was Sinzendorff er de invloedrijkste persoon. Nadat de Spaanse bezittingen Milaan (1706), Napels (1707) en Sardinië (1708) door de Oostenrijkse Habsburgers veroverd waren, richtte Karel III naar het voorbeeld van het Anjou-bewind in Madrid ook in 'zijn' Spaanse hoofdstad Barcelona een *Conseja de Italia* op.⁸² Voorzitter werd zijn gunsteling graaf De Stella, die eind 1711 - na Karels vertrek uit Spanje - in Wenen betrokken werd bij de oprichting van de *Junta de Italia*. Deze raad nam alle taken van de Spaanse *Conseja* met betrekking tot het bestuur in Italië en de Zuidelijke Nederlanden over en fungeerde tegelijkertijd als een soort hof van beroep voor aangelegenheden uit deze gebieden.⁸³

Het eerste verslag van deze *Junta* dateert van 1 januari 1712. Tot voorzitter van deze Italiaanse Raad had keizer Karel de aartsbisschop van Valencia, Don Fray de Cardona benoemd.⁸⁴ Als raadsleden kreeg hij de Napolitaanse markies de Rofrano, die echter pas in 1714 zou verschijnen, de eerder genoemde graaf De Stella⁸⁵ en voorts nog een gunsteling van Karel, de Navarrese markies De Erendazu⁸⁶ toebedeeld. Laatstgenoemde trad ook op als secretaris van het op 12 oktober 1711 gestichte *Secretaria de estado y de despacho universal*, de kanselarij van de *Junta de Italia*. Deze drie raadsheren werden ter zijde gestaan door twee rechtsgeleerde doctoren, zogenaamde regenten. Van hen was Giovanni Ravaschiero, graaf van Carmiano, de oudste in rang. Hij gold als vriend van De Stella, die hem in 1712 naar Wenen had gehaald.⁸⁷ Als tweede regent trad markies Olivazzi op die geen deel meer zou uitmaken van de op 29 december 1713 opgerichte Spaanse Raad, een samenvoeging van de Spaanse *Conseja de Italia* en de Weense *Junta de Italia*.⁸⁸ Omdat de Oostenrijkers in de Zuidelijke Nederlanden alleen over het hertogdom Limburg en drie Landen van Overmaas de bestuursmacht bezaten en dit gebied te klein was voor een apart adviescollege, viel dit gewest na Karels vertrek uit Spanje eerst bijna twee jaar onder de Italiaanse Raad, vervolgens onder de Spaanse Raad en vanaf 1 april 1717 onder de Hoge Raad der Nederlanden, die zich over de hele Oostenrijkse Nederlanden zou ontfermen.⁸⁹

Sinzendorffs politieke opstelling in Wenen

Tijdens het Oostenrijkse bewind in Barcelona had Andreas Kurz als *Expeditionssekretär* de Nederlandse belangen behartigd, een functie waarin hij ook in Wenen terugkeerde.⁹⁰ Het blijkt immers dat er binnen de Italiaanse Raad naast de drie Italiaanse afdelingen (Napels, Sardinië en Milaan) sprake was van een Nederlandse. In zijn hoedanigheid als secretaris stond hij in nauw contact met zowel Sinzendorff als de Spaanse Raad.

Op dezelfde dag dat de Spaanse Raad was opgericht (29 december 1713), was het Spaanse secretariaat opgegaan in het Weense onder de nieuwe naam Spaans Staatssecretariaat (uitvoerend orgaan van de Spaanse Raad).⁹¹ De leiding hiervan kwam in handen van markies De Rialp, volgens sommigen de meest bekwame Spanjaard die destijds aan het keizerlijk hof vertoefde. Omdat hij zich in Karels bijzondere gunst kon verheugen - evenals De Stella had hij op elk moment van de dag toegang tot de keizer persoonlijk - had hij grote invloed op de Oostenrijkse buitenlandse politiek 'so daß sogar der Spanische Rat und der Obersthofkanzler in den Hintergrund gedrängt wurden.' Ook met deze markies stond Sinzendorff veelvuldig in contact, omdat hij alle buitenlandse aangelegenheden die de Spaanse erflanden aangingen via deze secretaris aan de koning moest voorleggen.

Samen met de al genoemde aartsbisschop van Valencia had De Rialp de leiding over de in Wenen zo gehate Spaanse partij.⁹² Sinzendorff, wiens belangrijkste functie die van hofkanselier⁹³ was, behoorde aanvankelijk tot de Duits-Oostenrijkse partij. In april 1713 had hij te Utrecht bij de vredesbesprekingen zijn missie zien mislukken, omdat de Spaanse adviseurs van de keizer - en dus de keizer zelf - zijn mening ten aanzien van de zeemogendheden niet deelden.⁹⁴ Daaruit had hij geleerd dat de werkelijke macht bij deze Spaanse adviseurs lag, een constatering waarin de affaire Heyendal hem zou bevestigen. Uit eigenbelang schoof hij steeds meer in de richting van de Spaanse partij die bij de keizer grote waardering genoot voor de trouw die haar leden hem in Spanje hadden betoond.⁹⁵ Genoten de meegerisde Spanjaarden alle sympathie van de keizer, de Oostenrijkers lieten hem koud. Hij toonde geen respect voor hen en vertrouwde ze - een enkele uitzondering daargelaten - niet. Pragmaticus als hij was, is Sinzendorffs politieke koersverlegging dus begrijpelijk en is deze hem zeker van pas gekomen bij het vervolg van de behandeling van de zaak Heyendal die ook zijn zaak werd.

De behandeling in de Junta de Italia

Zowel uit het verkiezingsdossier, bewaard in het Brusselse Algemeen Rijksarchief, als uit de Weense correspondentie met de abt blijkt dat de zaak-Heyendal in 1712 in de Italiaanse Raad is besproken. Omdat de uitkomst van deze bespreking in eerste aanleg niet gunstig was voor zowel Heyendal als Sinzendorff, stuurde de laatste nog in datzelfde jaar zijn

plaatsvervanger in Limburg, Georg baron van Tunderfeld, naar Wenen om ter plekke tekst en uitleg te geven.⁹⁶ Dit was te meer noodzakelijk, omdat ook vanuit de Provinciale Staten van Limburg twee personen naar Wenen vertrokken met klachten over Sinzendorff. Alle klachten, verzoeken en bezwaren die aan de keizer waren gericht, werden verwerkt via het secretariaat, waar in omgekeerde richting ook alle beslissingen, instructies enz. van de keizer op de schrijftafel belandden. De secretaris verdeelde de stukken over de verantwoordelijken voor de betreffende provincies, die ze vervolgens in de raad inbrachten. Omdat de *Junta* het recht van hoor en wederhoor niet toepaste, werd het hele proces schriftelijk afgehandeld.⁹⁷ Volgens het protocol, dat ook bij deze zaak is gevolgd, gaven de leden van de raad in een vaste volgorde hun mening. De eerste die het woord mocht voeren, was het raadslid dat speciaal belast was met het gebied waaruit de klacht afkomstig was. Voor Limburg was dit graaf De Stella, die zoveel invloed op

*Philipp Ludwig
Graaf von Sinzen-
dorff (1671-1742).
Ets van Claude
Drevet, naar een
schilderij van
Hyacinthe Rigaud
(fotoarchief
Oostenrijkse
Nationalbibliothek)*

de keizer had dat hij als de eigenlijke voorzitter werd gezien.⁹⁸ In zijn openingswoord achtte hij de aanstelling van Heyendal nietig, omdat Sinzendorff zijn bevoegdheden te buiten was gegaan. Dit was zo'n belangrijk punt, dat men maar aan de abt moest berichten de aanvaarding uit te stellen totdat Zijne Majesteit de zaak had onderzocht.

Voor de jurist Ravaschiero lag het probleem meer bij Heyendals leer. Omdat deze van jansenisme werd beschuldigd, vond hij dat met toestemming van Rome meteen een andere persoon gekozen moest worden. Wel waar-schuwde hij ervoor Sinzendorff niet voor het hoofd te stoten, omdat hij met een vertrouwelijke en belangrijke missie in Utrecht was belast. De tweede jurist, Olivazzi, legde het accent op de brief van prins-bisschop Joseph Clemens. Hij kon zich niet voorstellen dat iemand gekozen was die niet was voorgesteld aan het kathedrale kapittel van de bisschop van Luik. Sinzendorff moest dan ook worden voorgehouden dat het 'hof van Rome' gekant was tegen de gekozene. Voor het overige conformeerde hij zich aan de mening van De Stella, maar hij voegde eraan toe dat de Raad de gulden middenweg moest bewandelen om de gevolmachtigde minister niet te ontstemmen.

Daarna was het woord aan De Erendazu. Hij vond het voorstel van De Stella onuitvoerbaar en was tevens van mening dat de keizer niet van Heyendal kon afkomen door te zeggen dat hij jansenist was. Er zouden andere wegen bewandeld moeten worden om hem de abtsetel, die hij al in bezit genomen had, af te nemen. Volgens hem was de benoeming wel dege-lijk geschied op grond van bevoegdheden die de keizer Sinzendorff had verleend. Dat kon nu niet zo maar worden ontkend zonder diens geloofwaar-digheid aan te tasten. De Erendazu adviseerde tenslotte Sinzendorff zelf maar te vragen hoe men deze zaak in stilte ongedaan kon maken zonder dat de vergissing van deze benoeming voor iedereen duidelijk zou worden.

Hierop vroeg De Stella welke patentbrief de administrator gekregen had en wat de bevoegdheden van de *Governadores de Flandes* waren. Ook vroeg hij wat Sinzendorff er zelf van vond.

Op grond van het protocol sprak De Cardona als voorzitter het beslissende slotwoord. Hij verwees eerst naar het feit dat de Nederlanden een afzonderlijke bul hadden ontvangen, het indult van 1515. Vervolgens zei hij dat de keizer alle opmerkingen van de leden van de Raad op papier moest krijgen. Over Sinzendorff wilde hij kwijt dat hij die niet vertrouwde en dat die eerst maar eens duidelijkheid moest geven over de verkiezing. Verder vond hij dat - om de schade te beperken - de gekozene moest afzien van de benoeming en dat aan de keizer duidelijk gemaakt moest worden op welk punt Sinzendorff had gefaald. Daarvoor verdiende hij dan een berisping. Toch was ook De Cardona van mening dat zij Sinzendorff met tact moesten behandelen. Zoals gevraagd, werden alle meningen kort schriftelijk samengevat, waarna De Stella ze als raadslid voor Limburg aan de voorzitter van de Junta overhandigde om ze aan de keizer te bezorgen. Dit gebeurde nooit rechtstreeks, maar altijd via de secretaris van het Spaanse secretariaat. Bij

deze samenvatting werden alle akten gevoegd, waarvan de inhoud (in het Spaans) op een apart omslagblad was samengevat. Indien de zaak was afgedaan, zou ze zijn voorzien van het opschrift *consultado* (advies) of *acuerdo* (accord). Deze opschriften ontbreken bij de stukken van Heyendal, wat betekent dat de zaak nog open was. De meningen van de Raad waren duidelijk verdeeld. Dat was ook de reden waarom ze schriftelijk (en zonder advies) aan de keizer werden meegedeeld. Heyendal had nog het meeste te duchten van de Italiaan Ravaschiero, die zwaar tilde aan de hem toegeschreven (verdachte) theologische opvattingen. Sinzendorff kwam wat meer onder vuur te liggen bij De Cardona, die hem uiteindelijk - evenals de overigen - toch wilde sparen in verband met zijn belangrijke opdracht in Utrecht.

De tegenacties van Heyendal

Vanaf het begin heeft Heyendal het vermoeden gehad dat er problemen rond zijn benoeming zouden ontstaan. Al op 17 juni 1712 ontbood hij nogmaals notaris Bombay, burgemeester (*maieur*) van de bank en de heerlijkheid Ubach en griffier van het hoofdgerecht van de stad en het land van 's-Hertogenrade, om hem te laten verklaren dat hij op de dertiende van die maand de benoemingsakte had horen voorlezen,⁹⁹ dat hij gezien had hoe provisor Nijssen de sleutels en het abtskruis aan Heyendal had overhandigd en dat vervolgens allen vanuit de kapittelzaal in processie naar de kerk waren getrokken waar de nieuw benoemde - onder het voortdurende gelui van de grote klokken en het zingen van het *Te Deum* - had plaats genomen op de abtsetel. Ook verklaarde Bombay dat hij zelf die dag als getuige de notariële acte van notaris Poyck, die deze op de achterkant van de benoemingsbrief had geschreven, had gelezen en mede ondertekend. Tenslotte bevestigde hij dat de plechtigheid die dag was afgesloten met een feest in de grote zaal, waar hij had gezien dat de aanstaande abt verlof had gevraagd aan de hele kloostergemeenschap om zich zonder uitstel naar Luik te begeven. Deze verklaring was door Bombay ondertekend en van zijn zegel voorzien met de opmerking dat hij steeds bereid was de inhoud onder ede te bevestigen.

Natuurlijk waren het vooral de machinaties van Peter Jansen en pater Désirant die Heyendal zorgen baarden. Daarom benaderde laatstgenoemde in september 1712 de hertog van Wolfenbüttel met het verzoek een goed woordje voor hem en de abdij te doen bij koning/keizer Karel III/VI.¹⁰⁰ De hertog zou Zijne Majesteit vooral moeten wijzen op de discipline en religieuze leefwijze die de laatste twee abten in Kloosterrade hadden ingevoerd en die hij nu wilde voortzetten. Verder wees Heyendal erop dat hij de coadjutor was, voor wie abt Bock - die zijn prior graag als opvolger zag - de hertog destijds had gevraagd te bemiddelen bij koning Karel III. Heyendal verzekerde hem vervolgens dat hij géén jansenist was, dat hij al twee keer de eed van paus Alexander VII had gezworen en zelfs had aangeboden om al zijn geschriften door Rome te laten onderzoeken. Mocht daar iets gevonden

worden dat de paus niet welgevallig was, dan zou hij zijn opvattingen direct herzien. Om zijn benoeming bevestigd te krijgen, had Heyendal er geen enkele moeite mee tegenover de hertog toe te geven dat Kloosterrade 'slechts' een abdij van de tweede categorie was en dus niet rechtstreeks onder de keizer viel. Daarom was Sinzendorff wel degelijk gerechtigd geweest om hem te benoemen. Zoals hieronder zal blijken correspondeerde Heyendal ook met de biechtvader van Karel III/VI, met de Weense nuntius Giulio Piazza en met de gezanten Tunderfeld en De la Saulx.

De acties van Sinzendorff

De behandeling van de bezwaren in de Italiaanse Raad maakt duidelijk dat ook Sinzendorff zich moest verdedigen, niet alleen tegen de opvatting van sommigen - onder wie De Stella - dat hij bij de benoeming van Heyendal zijn bevoegdheden te buiten was gegaan, maar ook tegen de klachten van de Limburgse adel over zijn politiek in het hertogdom. Voor de eerste aantijging liet hij de Raad een kopie van de patentbrief van zijn benoeming tot administrator van Limburg bezorgen.¹⁰¹ Omdat zijn bevoegdheden duidelijk waren omschreven, was het grootste bezwaar meteen van tafel. Maar blijkbaar waren de vijandige krachten tegen hem en Heyendal buiten de *Junta* sterk genoeg om de hele affaire nog een poosje gaande te houden. Omdat hij zelf in Utrecht niet weg kon van de onderhandelingstafel met Frankrijk, stuurde Sinzendorff - zoals reeds vermeld - Tunderfeld naar Wenen om zijn zaak toe te lichten.¹⁰² De instructie die hij hem meegaf, laat zien dat de baron aan alle verzoeken van de *Junta* moest voldoen, opdat tenminste duidelijk zou worden dat de verkiezing conform de vereiste formaliteiten had plaatsgevonden.¹⁰³ Wat het jansenisme betreft moest hij aangeven dat Heyendal de eed op het formulier van de paus had afgelegd. Ten aanzien van Sinzendorffs optreden bij Heyendals benoeming moest Tunderfeld het belang van de abdij voor Wenen in het juiste perspectief plaatsen, door erop te wijzen dat Kloosterrade vanwege zijn beperkte inkomsten een abdij van de tweede klasse was, waarvan de benoemingen altijd voorbehouden waren aan de gouverneur als vertegenwoordiger van Zijne Majesteit.¹⁰⁴ Uiteindelijk zou de conclusie moeten zijn dat alles wat tegen de abt of zijn verkiezing was ingebracht, vals en ongegrond was. Voor zijn vertrek naar Wenen liet de baron aan Heyendal weten dat hij een gesprek met hem wilde hebben over verschillende zaken op grond waarvan de abt in Wenen met name door de keurvorst van Keulen (tevens prins-bisschop van Luik) en de Weense nuntius, Piazza, zo zwart was gemaakt.¹⁰⁵ Gunstig noemde hij het dat Sinzendorff en de Paltsgraaf pal achter hem stonden.

Midden januari 1713 berichtte Tunderfeld vanuit Wenen dat hij de zevende van die maand samen met zijn raadsheer De la Saulx in goede gezondheid was aangekomen en inmiddels een gunstig verlopen audiëntie bij de keizer had gehad.¹⁰⁶ Hij had al enkele 'ministers' - waaronder De

Stella - en de biechtvader van de keizer, *père* Tonneman, gesproken, die allen erg tegen Heyendal en zijn leer gekant waren. Ze hadden hem echter toegezegd hun standpunten te heroverwegen. Tunderfeld wekte tegenover Heyendal de indruk zich uit te sloven en valse beschuldigingen - zelfs die van een leerling-jansenist te zijn¹⁰⁷ - op de koop toe te nemen. Zijn lobby richtte zich vooral op genoemde biechtvader en op de Weense nuntius, de recentelijk tot kardinaal verheven Piazza, die ook fel tegen de abt was ingenomen.¹⁰⁸ De baron had van de Paltsgraaf een introductiebrief ontvangen voor diens zus Eleanora, weduwe van keizer Leopold I, om zo makkelijker toegang aan het hof te krijgen.¹⁰⁹ Hij vroeg Heyendal om twee exemplaren van zijn laatste boeken zodat hij er een aan Karels biechtvader kon geven die hem had toegezegd, dat hij hem zou beschermen, als er geen ketterij in te vinden was. Tegen De Stella had Tunderfeld verklaard dat hij nooit gehoord had dat een gouverneur of administrator twee patentbrieven moest hebben om de wereldlijke en geestelijke zaken te kunnen regelen. Hij vroeg Heyendal daarom eens te informeren naar dit gebruik in de Nederlanden. Nadat aan Sinzendorffs gezanten samen met Piazza midden februari door de keizer een tweede audiëntie was verleend, was de kardinaal gerustgesteld over de canonieke gang van zaken bij de verkiezingen en over de theologische inzichten van de abt. De nuntius zou dan ook zijn aanklacht intrekken. Een week later waren ook de juntaleden niet meer zo vasthoudend, noch wat het jansenisme betreft, noch ten aanzien van de speciale volmacht die Sinzendorff nodig zou hebben gehad voor de benoeming.

Uit de briefwisseling van Tunderfeld en Heyendal komt plotseling nog een dreigende onruststoker naar voren die de netelige situatie van zijn voormalige confrater financieel wilde uitbuiten. Het betreft een ex-novice van de abdij, Arnoldus Froon, directeur van de post in Wenen, die de kennis die hij van de theologische leer te Kloosterrade had opgedaan tijdens zijn noviciaat, te gelde wilde maken. Hij stuurde de augustijner recollect Florent Etalleur naar Tunderfeld om te praten over de voorwaarden voor zijn zwijgen.¹¹⁰ Het blijkt dat Froon, die geaccrediteerd was aan het hof, aanvankelijk een jaargeld eiste, maar uiteindelijk akkoord ging met een jaarlijkse mis in de abdij voor zijn zielenrust als oud-kloosterling!¹¹¹ Begin maart had Tunderfeld weer een lang gesprek met Tonneman, aan wie Heyendal ook een brief had gestuurd. Het gesprek kwam erop neer dat de keizer wilde wachten op een beslissing van de H. Stoel en dat hij hangende deze beslissing de benoeming van Heyendal overeind zou houden. Ook een gesprek over de benoemingskwestie met prins Eugenius enkele weken later, was volgens de gezant voorspoedig verlopen. Hij had hem ervan kunnen overtuigen dat Sinzendorff wel degelijk het benoemingsrecht bezat.¹¹²

Heyendal had Tunderfeld ondertussen een brief gestuurd, bestemd voor Piazza. De kardinaal sprak er met de keizer over, waarna beiden tot de slotsom kwamen dat Heyendals opvattingen in Rome door een onafhankelijk persoon moesten worden onderzocht. Piazza had De la Saulx laten weten dat

*Het Caprarabuis
in de Wallner-
straße te Wenen,
waar de Junta
d'Italia en later de
Spaanse Raad
zetelden.*

hij de overste van Kloosterrade ook wel zelf wilde schrijven, maar daarvoor terugschrok, omdat hij niet wist of hij hem als abt moest behandelen. Daar hij verschillende van Heyendals 'approveurs' kende als eervol en trouw aan de Kerk, zou hij het toch doen. Hiermee was in Wenen de druk van de ketel, nog voordat Sinzendorff op 1 mei 1713 vanuit Utrecht in de hoofdstad was teruggekeerd.¹¹³ Nadat hij diezelfde maand een gesprek had gehad met Karels biechtvader, bleek dat - zelfs al zou Rome de censuur uitspreken over de werken van Heyendal - dit niets zou afdoen aan zijn benoeming.

De behandeling in de Spaanse Raad

In maart 1714 werd de eerder genoemde Thurn-Valsassina opnieuw tot gouverneur van Limburg en Overmaas benoemd, nog steeds het enige gewest in de Zuidelijke Nederlanden dat daadwerkelijk onder Oostenrijks gezag stond. In zijn geheime instructie gaf Karel VI hem de opdracht de klachten tegen Heyendal nog eens te onderzoeken, omdat het jansenisme in het hertogdom en de Landen van Overmaas tot veel conflicten had geleid.¹¹⁴ De nieuwe gouverneur liet er geen gras over groeien en ondanks het wegvalen van een belangrijke informatiebron - Peter Jansen, de felste tegenstander van Heyendal, was in de zomer van 1713 overleden - stuurde hij al op 5 mei het resultaat van zijn onderzoek aan secretaris Kurz.¹¹⁵ Het is duidelijk dat Thurn-Valsassina - evenals de prins-bisschop van Luik, van wie hij zijn informatie verkreeg - niets van de nieuwe abt van Kloosterrade moest hebben. Hij schreef dat het gerucht de ronde deed dat Heyendal lid was van de ketterse sekte van Jansenius. Hij noemde hem de kwade genius achter Bock, en degene die alle kloosterlingen van de abdij, internen alsook externen, met zijn theologie had geïndoctrineerd. Ook Sinzendorff werd indirect door hem beschuldigd. Van de commissarissen die naar Kloosterrade waren afgevaardigd, zou Tunderfeld lutherse sympathieën hebben gehad en zelfs hebben geprobeerd van de bisschop van Roermond een verklaring van zijn goed-katholieke levenswandel te verkrijgen.¹¹⁶ De abt van Val-Dieu daarentegen noemde hij een eerzaam man, die het talent en de durf miste om zich tegen Tunderfeld te verzetten. Zelfs de secretaris van de commissie, De Tiège, was in zijn ogen verdacht, omdat hij een handlanger van de in Limburg zo omstreden De Villers¹¹⁷ zou zijn. Thurn-Valsassina concludeert dan ook dat het geen wonder was dat deze verkiezing, die zo omgeven was met intriges, zo snel geregeld was.

Dit vernemende, vroeg en verkreeg Heyendal een audiëntie bij de gouverneur.¹¹⁸ In het drie uur durende gesprek kwamen vrijwel alle aspecten rond zijn verkiezing en benoeming ter sprake. Allereerst de theologie, een terrein waarop Thurn-Valsassina naar eigen zeggen totaal onkundig was, hetgeen hem echter niet belette de abt tactisch mee te delen dat de publieke opinie in hem een jansenist zag. Heyendal antwoordde daarop dat hier geen harde bewijzen voor waren en dat 28 doctoren en licentiaten, merendeels uit Leuven, zijn *Defensio Scriptorum Theologicorum* uit 1712 hadden goedgekeurd. Ook verklaarde hij zich te zullen onderwerpen aan een uitspraak van Rome. Ten aanzien van de procedure rond de verkiezingen zei Heyendal dat hij niet zelf de commissarissen had gekozen en dat hij niet zeker wist of Tunderfeld katholiek was. Wel beweerde hij dat hij hem ooit had zien communiceren uit handen van abt Bock. Ten aanzien van de haast die betracht zou zijn bij de verkiezing rekende Heyendal de nieuwe gouverneur voor, dat er zes weken verstreken waren tussen het overlijden van Bock (2 mei) en zijn wijding in Luik (21 juni). Ook hield hij hem voor dat prins-bisschop Joseph-Clemens van Wittelsbach eerst wel zijn instemming

had gegeven aan de wijding, maar die later - op grond van valse informatie - weer had ingetrokken. Ondanks al deze rechtstreeks van Heyendal verkregen informatie bleef Thurn-Valsassina volharden in zijn opvatting dat de rust in Limburg alleen kon terugkeren als Rome de leer van Heyendal veroordeelde. Valsassina's brief was gericht aan Kurz en werd al op 24 mei 1714 behandeld in de Spaanse Raad, die - zoals reeds vermeld - eind 1713 in de plaats was gekomen van de *Junta de Italia* en nu toezicht hield over alle Spaanse bezittingen die de Oostenrijkers door de Successieoorlog in handen waren gevallen.¹¹⁹ Aan deze zitting namen ook twee oud-juntaleden deel: aartsbisschop De Cardona en graaf De Stella. Verder waren die dag ter zitting aanwezig de hertog van Uzeda, de markies De Villator en twee regenten, graaf Lupercio Mauleon y Valara en graaf Giovanni Battista Modignani.¹²⁰ Vanuit Limburg werden de belangen van Heyendal deze keer behartigd door De Tiège, die samen met De Villers in de hoofdstad was in verband met onenigheid over de financiële regelingen.¹²¹ De Tiège berichtte de abt dat raadsheren de beschuldigingen van Thurn-Valsassina, die nog meer beschikkingen van zijn voorganger wilde wijzigen, naast zich neer hadden gelegd. In elk geval was het advies van de Raad aan de keizer over Heyendal deze keer unaniem. Allen vonden dat de behandeling moest worden opgeschort, totdat er meer gegevens (van Rome) waren. Dat voorstel paste helemaal in de besluiteloosheid die het Weense bestuur destijds zo kenmerkte, en dus conformeerde de keizer zich aan de Raad. Een definitieve uitspraak is nooit gevolgd.

HET VERZET IN DE PROVINCIALE STATEN

Onenigheid over de belastingverdeling

Naast het verzet van Jansen-Bussi-Désirant en de Weense Raden was er nog een derde front waar de verkiezing van Heyendal werd aangevochten: de Statenvergadering van Limburg-Overmaas. Sedert 1600 stemden de drie standen in deze Statenvergadering, waarin ook de abt van Kloosterrade zitting had, over de jaarlijkse belastingheffing (*aide*).¹²² Deze belasting werd volgens een register (*matrikel*) omgeslagen over de bannen (*bans*), de heerlijkheden, de steden en de standen.¹²³ Omdat de geestelijken en edelen vrijwel dezelfde privileges hadden en dezelfde belangen verdedigden, werkten ze - om kosten te besparen - zo nauw samen, dat er gesproken kon worden van een eenheid. In het begin van de achttiende eeuw was de adel echter dusdanig belast met schulden, dat de geestelijkheid de samenwerking wilde verbreken. Natuurlijk verzetten de edelen zich hier fel tegen en zij gingen daarbij zelfs zover, dat ze het bestaan van de geestelijkheid als aparte stand ontkenden. Daar kwam nog bij dat de opeenvolgende oorlogen en de daarmee gepaard gaande extra heffingen de bevolking praktisch geruïneerd hadden. Dat alles verklaart waarom bovengenoemde omslag tot grote onenigheid leidde.

De Staten van Limburg verlangden van Sinzendorff dat hij de financiën op orde zou brengen en een einde maken aan de klachten van de inwoners. Er kwam een commissie die een nieuw register (1705) en een nieuwe verdeelsleutel opstelde. Zij slaagde er echter niet in een einde te maken aan het voortdurend procederen, zodat een aanvullende correctie in 1707 mislukte. Het is duidelijk dat deze kwestie ook in 1712 nog speelde, want bij de stukken die Sinzendorff aan de Italiaanse Raad stuurde, bevindt zich een brief die is ondertekend door de geestelijken Joannes Bock, abt van Kloosterrade, Alexander van Walhorn, kanunnik te Aken, en H. Cox, gezant van het kapittel van Aken. Daaruit blijkt dat de abt van Val-Dieu namens de geestelijke stand van het hertogdom Limburg naar graaf Sinzendorff in Den Haag 'en andere Hollandse plaatsen' was afgevaardigd om te praten over de positie van hun stand en de loskoppeling van die van de adel.¹²⁴ Ook moest hij er praten over de invoering van een nieuw matrikel en het herstel van de orde in de Staten van het hertogdom. Daarop stelde Sinzendorff nogmaals een commissie in, waarin Heyendal namens de geestelijke stand zitting nam. Pas op 7 april 1714 bood deze commissie de nieuwe gouverneur haar verslag aan, waarna deze een regeling goedkeurde die tot 1770 stand zou houden.

Onenigheid over Sinzendorffs politiek in Limburg.

Een tweede twistpunt binnen de Provinciale Staten vormde de politiek die Sinzendorff in Limburg-Overmaas voerde. Omdat dit hertogdom in 1703 op juridisch vlak losgekoppeld was van het nog door Franse troepen bezette Brabant, had de Oostenrijkse bestuurder te Herve een eigen hooggerechtshof opgericht, het Soeverein Tribunaal, dat dezelfde bevoegdheden kreeg als de Raad van Brabant te Brussel.¹²⁵ Vrijwel alle personen die in deze raad zitting namen, waren benoemd op advies van abt Bock van Kloosterrade.¹²⁶ De meest omstreden persoon in dit tribunaal was baron J.B. de Villers. Hij was bij Sinzendorff in het gevele gekomen toen die in Luik arriveerde en - volgens Heyendal - nog totaal niet op de hoogte was van de gang van zaken in deze contreien. De Villers had hem zelfs tijdelijk bij zich in huis genomen, reden voor Sinzendorff om hem tot ontvanger-generaal van de *aides* en *subsides* en van de domeinen in Limburg-Overmaas te benoemen, hoewel die functie helemaal niet vacant was en volgens patentbrieven van de overleden koning Karel II toekwam aan een zekere Cloeps. De graaf handhaafde echter De Villers, die zijn positie tot ergernis van vrijwel alle inwoners misbruikte om zichzelf te verrijken. Toen de Staten dit niet langer konden aanzien, besloten ze eind 1711 het adellijke Statenlid graaf Frederik van Eynatten, heer van Reimersdaal, naar Frankfurt te sturen, waar Karel hof hield in verband met zijn keizerskroning. Van Eynatten, door Heyendal beschreven als een welbespraakt, maar vinnig en trots persoon, uitte ten overstaan van de keizer scherpe beschuldigingen, niet alleen aan het adres van De Villers maar ook aan dat van Sinzendorff, die daar zelf bij was.

Gekrenkt diende deze hem in nog scherpere bewoordingen van replek. De keizer wilde echter geen uitspraak doen en vond dat de zaak in Wenen via de normale procedure aanhangig moest worden gemaakt. Geïrriteerd door het harde optreden van Sinzendorff keerde Van Eynatten echter terug om in de Staten te regelen dat de Luikse graaf van Corswarem - een fel man met een omstreden verleden, aldus opnieuw Heyendal - met hem mee kon reizen naar de hoofdstad.

De abten van Kloosterrade en Val-Dieu hadden tegen deze deputatie gestemd en wel omdat ze noch akkoord waren met het ondoordacht genomen besluit om bij de keizer de met hen bevriende Sinzendorff te gaan beschuldigen, noch instemden met de twee gekozen leden van de afvaardiging in verband met hun felheid. De geestelijke stand stemde wel in met de maatregelen van Sinzendorff, wat een grote steun voor hem betekende. Enerzijds verklaart dit de vriendschap van de eerste stand met de Oostenrijker, anderzijds vertroebelde de steun aan Sinzendorff de verhouding met de adel, die natuurlijk niet naliet de omstreden benoeming van Nicolaas Heyendal te misbruiken bij het benadrukken van de onderlinge meningsverschillen. Met name de graaf van Eynatten wordt door Heyendal als zijn vijand bestempeld, omdat die het hem in Wenen door middel van Corswarem, zijn *machinatus*, erg moeilijk had gemaakt.¹²⁷ Om zich tegen deze aanklachten te verdedigen, voegde Sinzendorff als laatste document nog een brief van baron De Villers toe aan het hier besproken dossier.¹²⁸ Uit deze brief moest blijken hoe waardevol deze ontvanger-generaal voor Karel III/VI was als geldschietter - '*sans hypothèque et sans intérêt*' - van zijn ministers. Bovendien betaalde hij uit eigen beurs, omdat de kas van het herzogdom Limburg zo leeg was dat zelfs verplichtingen aan de Staten-Generaal niet nagekomen konden worden. Voor deze 'koninklijke dienst' hadden de inmiddels overleden baron De Kellers en zijn opvolger Andreas Kurz blijk gegeven hem zeer dankbaar te zijn. Van Eynatten en Corswarem waren in 1713 dus gelijktijdig met Tunderfeld en De la Saulx in de Keizerstad.¹²⁹ Dat zij zich daar niet al te vleiend over Heyendal en Sinzendorff hebben geuit, blijkt uit de correspondentie van Tunderfeld en De la Saulx met de abt van Kloosterrade. Zij bevestigt bovendien de gespannen sfeer in de Limburgse Staten. Om die reden vroegen laatstgenoemde gezanten aan Heyendal ervoor te zorgen dat hun correspondentie in Limburg niet bekend zou raken, omdat de dreiging dat zijn verkiezing ongeldig kon worden verklaard nog niet was geweken.¹³⁰ Drie maanden later werd Heyendal binnen de Limburgse Staten dusdanig vijandig bejegend, dat hij overwoog om de vergaderingen te mijden.¹³¹ Tunderfeld adviseerde hem echter dit niet te doen en opperde dat als sommigen zich respectloos tegen hem bleven gedragen of hem met onrechtvaardige kritiek bleven bestoken, er maar een verklaring gestuurd moest worden naar Sinzendorff, die niet zou nalaten Heyendal recht te doen. Half oktober 1713 probeerden dezelfde gezanten aan de weet te komen wat Sinzendorff

van plan was met betrekking tot de Limburgse matrikel. Die wilde daar echter niets over kwijt voordat hierover een keizerlijke schrijven geëxpedieerd was.¹³² In dit schrijven, dat een week later werd uitgevaardigd, werd Sinzendorff opgedragen aan de grieven van de Limburgse Staten op een redelijke manier tegemoet te komen, een kleine overwinning voor Corswarem.¹³³ Hieruit blijkt nogmaals dat de Oostenrijkers alle partijen te vriend wilden houden.

HET ONDERZOEK DOOR ROME

In Wenen hield men paus Clemens XI (1700-1721) voor een aanhanger van de Bourbons.¹³⁴ Dat had er onder meer toe geleid dat keizer Jozef I hem in 1709 tot volledige erkenning van Karel III als koning van Spanje had moeten dwingen. De voortdurende conflicten met de Kerkelijke Staat, die door zijn ligging elk contact vanuit het noorden met het koninkrijk Napels bemoeilijkte, hielden echter aan. De dood van Jozef I in april 1711 bracht enige verbetering die uiteindelijk leidde tot het sturen van een nieuwe nuntius naar Wenen, de al eerder genoemde Giorgio Spinola. Maar de Oostenrijkse politiek ten aanzien van de H. Stoel was niet meer dezelfde als vóór de oorlog om de Spaanse erfenis. Beïnvloed door verlichte ideeën werd de grote politiek niet langer onder het toezicht oog van de Kerk gevoerd. Deze verandering wordt bevestigd door de vredesbesprekingen van Utrecht, Rastatt en Baden, waar zelfs geen pauselijke gezanten meer werden toegelaten.

In het Brusselse dossier van Heyendal is geen document aangetroffen van de Romeinse autoriteiten hoewel die al langer op de hoogte waren van de verdachte leer die in de abdij Kloosterrade werd onderricht. De zaken zijn dus keurig gescheiden gehouden. Wenen beperkte zich tot de politieke kant van de zaak, Rome tot de theologische. In 1710 had de Keulse nuntius een boek van Joannes Bock, waarin deze betoogde geen jansenist te zijn, ter beoordeling aan de kardinaal-staatssecretaris gestuurd.¹³⁵ Twee jaar later deed hij hetzelfde met een werk van Heyendal. De waarnemend nuntius in Keulen, Alexander Borgia, liet een week voor Kerstmis van datzelfde jaar aan de H. Stoel weten dat Heyendal in het geheim naar Keulen was gekomen om de goedkeuring van de universiteit te krijgen voor zijn omstreden leer.¹³⁶ Borgia vond het onderwerp kennelijk zo belangrijk, dat hij op eerste kerstdag de betreffende publikatie - opnieuw een verdediging tegen Désirant - nazond. Begin 1713 keurde de universiteit van Leuven dat boek goed, maar een maand later werd het door die van Keulen 'ongezond' verklaard. Rome reageerde slechts met de opmerking dat het boek nog steeds in onderzoek was.

Op advies van De la Saulx correspondeerde Heyendal ook zelf met de H. Stoel.¹³⁷ Aanvankelijk moet het er ook hier niet goed voor hem hebben uitgezien, want volgens Désirant had *père commissaire* een verbod van diens beide boeken klaar liggen.¹³⁸ In juni 1714 zette de nieuwe nuntius van Keulen, Hieronymus Archinto, voor de curie in Rome nog eens uiteen wat

zijn voorgangers allemaal hadden gedaan inzake de leer van Heyendal. Hij zond hun nogmaals diens *Defensio* en vroeg om een beslissing.¹³⁹ Twee maanden later gaf Heyendal in Brussel opnieuw een boek uit waarin hij de Keulse censuur bestreed. Ook dit boek ging naar de Eeuwige Stad. Weer twee maanden later ging Heyendal opnieuw naar de Keulse nuntius en verklaarde schriftelijk van verdere verdediging af te zien, totdat Rome een uitspraak had gedaan. De kardinaal-staatssecretaris liet daarop weten dat hij met de opstelling van de nuntius instemde en dat het onderzoek onder leiding van P. Lucini, assessor van het H. Officie, nog steeds gaande was.¹⁴⁰

Inderdaad stopte Heyendal rond de jaarwisseling 1714/1715 de polemiek van zijn kant. Gijsen noemt hiervoor een vijftal mogelijke verklaringen met als voornaamste dat de abt er zelf geen energie meer aan wilde besteden.¹⁴¹ Désirant daarentegen gaf niet op. In de eerder genoemde brief van 12 oktober 1720 aan paus Clemens XI gaf hij aan dat de *Defensio* uiteindelijk op 11 juni 1717 door prins-bisschop Josef-Clemens was verboden. Hij vroeg zich dan ook verbaasd af waarom de H. Stoel nooit een verbod had uitgevaardigd. Het ergerde hem dat alle boeken van Heyendal nog steeds vrij verspreid werden.¹⁴² Kardinaal Paolucci liet Désirant daarop weten dat de paus niet zo gelukkig was met die brief, maar dat hij zelf voor suggesties open stond. Meteen stuurde Désirant zijn aanbevelingen naar de kardinaal. Hij stelde voor om de boeken van Heyendal alsnog te veroordelen, iets wat welgevallig zou zijn aan de aartsbisschop van Keulen, de Keulse universiteit, de beide diocesen Luik en Keulen en vooral aan Aken *où cet abbé se promène impunément avec les siens*.

Hoe het ook zij, ook Rome heeft nooit een veroordeling van Heyendal uitgesproken.¹⁴³ In hoeverre de Spaanse partij, die veel invloed had bij de H. Stoel, en de veelvuldige contacten die Sinzendorff met de nieuwe Weense nuntius Spinola onderhield, daartoe hebben bijgedragen, kan nader onderzoek duidelijk maken.¹⁴⁴ Heyendal wijdde zich voortaan met hart en ziel aan zijn taak als kloosteroverste en vertegenwoordiger in de Provinciale Staten. Hij bracht de abdij Kloosterrade tot verdere bloei en bleef in functie tot zijn dood op 5 mei 1733.¹⁴⁵

- Noten
- 1 Gijsen, J., *Nikolaus Heyendal (1658- 1733) Abt von Rolduc und seine Stellung zum Jansenismus*, 2 delen, Assen 1964 .
 - 2 Een gedachtewisseling van de auteur met Kees Schutgens (Gemeentearchief Maastricht) over de mogelijke vindplaats van het verkiezingsdossier- Heyendal bevestigde het vermoeden dat het - ondanks de opmerking van J.M. Gijsen (Heyendal, II, 57 en 83) - in het ARB en wel in het archief van de OKN zou moeten rusten. Hier bevindt het zich inderdaad en wel onder inv.nr. 634: Le duché de Limbourg, 1713-1720 onder de titel: *Papiers relatifs à l'information au sujet de l'élection de l'abbé de Rolduc 1712-1714* (geciteerd als ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc). De inventaris van De Breyne en de omslag van het archief van het hertogdom Limburg vermelden echter het jaartal 1713 in plaats van 1703. Breyne, E. de, *Inventaire des archives de la chancellerie autrichienne des Pays-Bas*, Brussel 1993 (tweede uitgave), 13.
 - 3 Haas, J., *Inventaris van de archieven en de handschriften der abdij Kloosterrade*, Maastricht 1986, 31-33.
 - 4 Demoulin, B. *Politique et croyances religieuses d'un évêque et prince de Liège: Joseph-Clément de Bavière (1694-723)*, Luik 1983, 230.
 - 5 Franssen, H., *Status aparte voor Limburg tijdens de Spaanse Successieoorlog* (in voorbereiding).
 - 6 De Schryver, R., *Max II. Emanuel von Bayern und das spanische Erbe. Die europäische Ambitionen des Hauses Wittelsbach 1665-1715*, Mainz 1996, 96-99.
 - 7 Dienstl, W., *Flugschriften zum spanischen Erbfolgekrieg (mit besonderer Beobachtung des Entwicklungsstandes von öffentlicher Meinung in den beteiligten Ländern und Staaten)*, Wenen 1987, 9.
 - 8 Lenders, P., *Personen und Gegebenheiten im Zentralisationsverfahren in den österreichischen Niederlanden*, in: Csàki, M., Lanzer, A., (uitg.), *Étatisation et bureaucratie. Staatsverdung und Bürokratie*. Beihefte zum Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts, Band 2, Wenen 1990, 9.
 - 9 De Schryver, R., *Jan van Brouchoven, graaf van Bergeyck 1644-1725. Een halve eeuw staatkunde in de Spaanse Nederlanden en in Europa*, Brussel 1965, 314-328.
 - 10 Franssen, *Status aparte*, 6 en 39-40.
 - 11 Voor de situatie in Opper-Gelder, zie: Berkvens, A., *De instelling van het Staats Interimbewind in het Overkwartier 7 oktober 1702 - 24 april 1703*, in: PSHAL 123 (1987), 146-161. Idem: *De memorie van Gerard van Pallant als kenbron voor de bestuursgeschiedenis van het Spaans Overkwartier van Gelre ten tijde van het Staats Interimbewind 1702-1715*, in: PSHAL 121 (1985), 104-145.
 - 12 RAL, AAK, inv.nr. 1399. Instructie voor de heren afgevaardigden (8 okt. 1703).
 - 13 Clercq, C. de, *Rolduc Son Abbaye - Ses religieux - Son séminaire (1661-1860)*, Kerkrade 1975, 54.
 - 14 Franssen, *Status aparte*, 50.
 - 15 Würzbach, C. von, *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreichs*, 35, Wenen 1877, 21.
 - 16 Patent van 10 januari 1712. Kovàcs, E., (uitg.), *Instruktionen und Patente Karls (III.) VI. und Maria Theresias für die Statthalter, Interimstatthalter, bevollmächtigten Minister und Obersthofmeister der österreichischen Niederlande (1703-1744)*, in: VKGÖ 20 (1993), 44-45.

- 17 De Clercq, *Rolduc*, 68. Zowel hij als Gijsen beschikten nog niet over de tekst van het verkiezingsprotocol.
- 18 Franssen, *De Abtsverkiezingen en -benoemingen te Kloosterrade in 1664 en 1666/1667*, in: PSHAL, 116-117 (1980-1981), 254-284. Dit indult werd in 1561 voor Filips II hernieuwd door Pius IV.
- 19 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc f. 5 v en 6. Afschrift van een brief van Sinzendorff aan de abt van Val-Dieu (14 mei 1712), opgenomen in: *Breve Resumen de lo que contiennen diversos papeles en orden a la Eleccion del Abad de Rolduc*. In dit archief berust ook het overzicht van de stemming, opgenomen door De Tiège en ondertekend door de commissarissen Tunderfeld en Dubois op 24 mei 1712. In verband met de voorbereidingen voor het Congres van Utrecht verbleef Sinzendorff in Den Haag.
- 20 Goossens, W., *Étude sur les États de Limbourg et des Pays d'Outremeuse pendant le premier tiers du XVIIIe siècle suivie du texte de la Notitia de rebus statuum provinciae Limburgensis de l'abbé Nicolas Heyendal*, Kerkrade 1910, 140*.
- 21 Goossens, *Étude*, 60*. Volgens Heyendal was deze De Tiège al vóór 1711 toegevoegd aan Joannis Franciscus Bragard, die in 1707 tot procureur-generaal was benoemd. Janssen de Limpens zegt alleen dat hij in 1715 Bragard heeft vervangen. Janssen de Limpens, K., *Bijzondere Oppergerechten voor het Hertogdom Limburg en de Landen van Overmaze*, in: *Msg* 80 (1961), 75-76.
- 22 Het overzicht van de commissieleden noemt een *Domenico de Gulpen* aan wie Jansen zijn eerste stem heeft gegeven. De Spaanse vertaler schrijft slechts *Do de Gulpen*. Sanderus vermeldt onder de adellijke reguliere kanunniken die onder abt Claude-François de la Viefville (1668-1697) werden geprotest een zekere Johannes Wilhelmus van Gulpen van Wodemont. Sanderus, A., *Chorographia sacra Brabantiae*, II, Den Haag 1727, 7. Halkin, L. e.a.(ed.), *Monasticon Belge*, 4, Luik, 1970, 941-944. De abdijs Kloosterrade had eerder contact met de abdijs van Sint Gertrudis onder abt Straelen (1600-1614) en abt D'Amezaga (1664-1666). Deutz, H., *Franz Wilhelm Rauschauw. Lebensweg eines Kanonikers und Abtes in der 'jansenistischen' Reformabtei der Regularkanoniker in Kloosterrath*, in: *Ontgonnen Verleden: opstellen over de geschiedenis van Oostelijk Zuid-Limburg aangeboden aan Louis Augustus*, Maastricht 1996, 128. Voor het contact tussen Kloosterrade en St. Gertrudis te Leuven ten tijde van abt D'Amezaga, zie: RAL, AAK, inv.nr. 745.
- 23 De Clercq, *Rolduc*, 76.
- 24 Idem, 43.
- 25 Deutz, *Rauschauw*, 123-146.
- 26 De Clercq, *Rolduc*, 69.
- 27 In 1695 was hij vice-pastoor te Eupen. Idem, 43.
- 28 In 1695 vice-pastoor te Kerkrade. Ibidem.
- 29 Franssen, *De Abtsverkiezingen*, 262. Volgens de officiële telling is een eerste stem drie punten, een tweede twee en een derde stem één punt waard.
- 30 ARB, OKN, inv.nr. 799 (*Provisions d'abbayes 1711-1716*). *Memorie concernant la forme de conférer les abbayes de Brabant réservées à la nomination du Prince Souverain*.
- 31 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc. Brief van 3 juni 1712, door Sinzendorff meegezonden naar Wenen. Het betreft Frans Albert van Thiennes, die 15.2.1729 overleed. Hij was gehuwd met Catherina Mathilda van Boeymer en woonde in Aken. Samen met zijn

- schoonzus Anna Sophia Elisabeth van Boeymer bestuurde hij namens zijn vrouw de heerlijkheid Rimbürg. Crassier, L. de, *Dictionnaire historique du Limbourg Néerlandais de la période féodale à nos jours*, in: PSHAL 71 (1935), 318-319 ; H. Hanssen, *Die Rimbürg*, Aken 1912, 197-198, 203, 207-208.
- 32 ARB, Archief Raad van State, *Affaires ecclésiastiques*, inv.nr. 1331, Kloosterade 1683, f. 127v. In het verkiezingsdossier van 1683 komt de naam van De Thiennes niet voor. Wel schrijven de commissarissen dat 'men' aan hen heeft uitgelegd waarom Bock wel en anderen niet geschikt waren voor het abbatiaat.
- 33 Jadin, L., *Relations des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté avec le Saint-Siège d'après les < lettres di particolari > conservées aux archives vaticanes (1522-1796)*, Brussel/Rome 1961 (geciteerd als : Jadin, *Lettres di particolari*), 278.
- 34 Feldkamp, M., *Studien und Texte zur Geschichte der Kölner Nuntiatur*, dl 1, Vaticaanstad 1993, 65-66. Schutgens, K./Wijnhoven, J., *Het pauselijk oppertoezicht in het Maasdal*, in: *Msg 122* (2003), 136. (boekbespreking van: Samerski, S. (bew.) *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. Die Kölner Nuntiatur, Band IV/2, 1-2*, München e.a. 2000 en van Burschel, P./Reinhard, W. (bew.), *Band V/1*, München e.a. 1997.)
- 35 Feldkamp, M., *Studien und Texte zur Geschichte der Kölner Nuntiatur*, dl 3, Vaticaanstad 1995, 244 en 246.
- 36 Idem, 127.
- 37 Gijsen, *Heyendal*, II, 57-59. Deze benoemingsbrief is in hoofdlijnen identiek aan die van 30 augustus 1711 voor Jean Dubois, abt van Val-Dieu. ARB, OKN, inv.nr. 799. Een kopie van deze benoemingsbrief, ondertekend door Andreas Kurz, bevindt zich in het dossier van Heyendal. ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc. De lekencommissaris bij het opnemen van de stemmen in Val-Dieu was baron Franz Adolf von Zinzerling, plaatsvervangend administrateur in Limburg/Overmaas. Omdat Zinzerling in juni 1712 in Den Haag verbleef, is hij mogelijk betrokken geweest bij het opstellen van de brieven die Sinzendorff aan Heyendal en twee dagen later naar Wenen stuurde. Dit blijkt uit het feit dat Zinzerling zelf al op 10 juni een felicitatiebrief aan Heyendal deed toekomen. RAL, AAK, inv.nr. 372. (Bij Haas abusievelijk Zimmerling genoemd. Haas, *Inventaris*, 146.) Zoals gebruikelijk werden aan het slot van de benoemingsakten de ambtenaren opgeroepen te zorgen dat de abt in alle rust zijn ambt kon uitvoeren. In de brief aan Dubois worden hiervoor uitdrukkelijk ook alle leden van het Soeverein Tribunaal uitgenodigd. Dat dit bij Heyendal niet gebeurd is, hangt vermoedelijk samen met de toegenomen spanning tussen dit tribunaal en de Limburgse Staten. Heyendal ontving ook nog gelukwensen van de abt van Val-Dieu. (Den Haag, 30 juni 1712). RAL, AAK, inv.nr. 290.
- 38 Clercq, C. de, *Theologisch Onderwijs en Vorming te Rolduc van 1680 tot 1796*, in: *Roda Sacra*, Roermond 1954, 41; Demoulin, Joseph-Clément de Bavière, 220.
- 39 Demoulin, B./Kupper, J., *Histoire de la principauté de Liège. De l'an mille à la Révolution*, Toulouse 2002, 178.
- 40 ARB, Archief van de Raad van State, inv.nr. 1331, dossier verkiezingen Rolduc 1650. In 1614 werd abt Balduinus ab Horpusch wel per koninklijke brief benoemd, maar of er ook een commissie aan te pas is gekomen, is nog niet achterhaald. In 1650 is er in elk geval geen commissie benoemd, omdat de kanunniken meteen na het overlijden van de abt zelf tot de verkiezing van een nieuwe overste zijn overgegaan uit vrees dat de Staten-Generaal van de Republiek zich ermee zouden bemoeien.

- 41 Soortgelijk gedrag heeft Jansen vaker vertoond, zoals tegenover de drossaard van het Land van 's-Hertogenrade in 1694. Gierlichs, W., *Aus der Geschichte der Pfarreien im ehemaligen Herzogtum Limburg, soweit sie der Abtei Kloosterrath unterstanden*, in: RJ 12 (1932), 115-116.
- 42 Met uitzondering van Peter Jansen, die van kamp was gewisseld, hadden zij in 1683 allen op de kandidaat van de oppositie (Lambert Soons) gestemd en dus tegen de hervorming van de kloostertucht. ARB, Archief Raad van State, *Affaires ecclésiastiques*, inv.nr. 1331, Kloosterade 1683, f. 136v-139v.
- 43 Schutgens, K., *De hervorming van Kloosterrade (1680-1684) en bisschop Cools*, in: *Ontgonnen Verleden*, 84. Deutz, Rauschau, 129. Over deze kloosterhervorming: Haas, J., *Schets van de geschiedenis der abdij Kloosterrade*, Maastricht 1986, 66-77 en De Clercq, Rolduc, 1-28.
- 44 Clercq, C. de, *Abt Bock in de branding*, in: RJ 40 (1960), 85-89. Gijsen, J., *Nicolaas Heyendal (1658-1733), abt van Rolduc*, in: RJ,44 (1964), 62-63.
- 45 Roegiers heeft aangetoond dat jansenisme en katholieke hervorming vanaf het begin van de jansenistische beweging samen zijn gegaan. Roegiers, J., *Jansenisme en katholieke hervorming in de Nederlanden*, in: Put, E. e.a. (red.), *Geloven in het verleden*, Leuven 1996, 43. Eén van zijn interessante stellingen is zelfs de vraag of de veroordeling van het jansenisme een succes of een bewijs van het falen van de katholieke hervorming moet worden genoemd.
- 46 De Clercq, *Abt Bock*, 89. Een van hen, Egidius Brauman, ging naar Rome waar hij echter geen gehoor vond bij de H. Stoel. Hij keerde niet meer terug naar de abdij.
- 47 Gierlichs, W., *Aus der Geschichte der Pfarreien*, 109.
- 48 De Clercq, *Abt Bock*, 92.
- 49 Gijsen, *Nicolaas Heyendal*, 63-65.
- 50 Offermans, J., *De abdij Kloosterrade-Rolduc 1104-1830*, Rotterdam 2003, 348-349.
- 51 De Clercq, *Theologisch Onderwijs*, 41.
- 52 De Clercq, *Rolduc*, 68.
- 53 RAL, AAK, inv.nr. 1201, f. 25-27.
- 54 Gijsen, *Heyendal*, I, 77.
- 55 Hoewel Bussi op 11 mei een condoléancebriefje aan prior Heyendal had gestuurd in verband met het overlijden van Bock, liet hij hem in datzelfde schrijven weten dat hij zijn 'bekende werkje' na zorgvuldige lezing voor onderzoek naar Rome had gestuurd. RAL, AAK, inv.nr. 279, (Keulen, 11 mei 1712). Volgens S.P. Ernst stak het de nuntius dat Heyendal hem erop had gewezen dat de Limburgers niet onder zijn jurisdictie vielen.
- 56 Dumoulin, B., *Politique et croyances religieuses d'un évêque et prince de Liège Joseph-Clément de Bavière (1694-1723)*, Luik 1983, 230. Na de brief gelezen te hebben verklaarde Joseph Clemens de wijding ongeldig. (Zie onder: De casus van de bisschop van Luik).
- 57 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc, nr. 10. Het betreft een in het Latijn gestelde, ongedateerde brief.
- 58 De Clercq, *Theologisch Onderwijs*, 28 en Deutz, *Rauschau*, 123-126.
- 59 Het is niet uitgesloten dat Arnauld tijdens zijn ballingschap in de abdij Kloosterrade is geweest. Tijdens het onderhoud dat de premonstratenzer Jean-Ignace Bacx, achtste president van het Sint Norbertuscollege te Rome, had met kardinaal Carpegna over de hervorming die Bock rond 1690 wilde doorvoeren te Sinnich, een dochterabdij van Kloosterrade, kreeg hij het verwijt te horen dat de Kloosterrader abt de jansenist Antoine Arnauld in zijn abdij had

- opgenomen. Bacx, die handelde op aandringen van diezelfde Arnauld, heeft dit toen weten te weerleggen. Jacques, E., *Les années d'exil d'Antoine Arnauld (1679-1694)*, Leuven 1976, 448 en 611.
- 60 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc, nr. 9.
- 61 RAL, AAK, inv.nr. 370 (minuut van sept. 1712). In deze brief herinnert Heyendal de hertog eraan dat deze aan het hof had geïntervenieerd ten gunste van Bocks plan om een coadjutor aan te stellen. Daarom durft de nieuwe abt de bescherming van de hertog in te roepen tegen de laster van Jansen en Désirant. Laatstgenoemden richtten hun protesten daarop naar Rome, de bisschop van Luik en het keizerlijk hof te Wenen. Daarnaast heeft Désirant in de eerste vier maanden van Heyendals abbatiaat twee boekjes laten drukken waaruit moest blijken dat zijn opponent jansenist was.
- 62 Daris, J., *L'histoire du diocèse et de la principauté de Liège pendant le XVIIe siècle*, II, Luik 1877, 278-279.
- 63 Ernst zegt dat Joseph-Clemens de goedkeuring heeft gegeven omdat de brief van de Keulse nuntius hem te laat bereikte. De wijding had toen al plaatsgevonden. Daarop heeft de bisschop deze alsnog ongeldig verklaard. Ernst, RAL, AAK, inv.nr. 1201, f. 25-27. Gijsen, *Heyendal*, I, 77 citeert Quix, die slechts een gedeelte van de oorkonde aanhaalt. Quix, Chr., *Beiträge zu einer historisch-topographischen Beschreibung des Kreises Eupen*, Aken 1837, 268-269. Lezing van de hele tekst maakt duidelijk dat in genoemde oorkonde alleen in de aanhef de naam van de verbannen prins-bisschop is blijven staan. De overige tekst is afkomstig van zijn vervanger Rossius de Liboy. RAL, AAK, inv.nr. 724. Dit blijkt eveneens uit een brief van de latere gouverneur van Limburg, graaf Thurn-Valsassina, aan Andreas Kurz (Herve 12 mei 1714). ARB, OKN, inv.nr. 23, f. 51-53v. Voor Kurz, zie: Reitter, H., *Der Spanische Rat und seine Beziehungen zur Lombardei 1713-1720* (Dissertatie), Wenen 1963, 95.
- 64 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc, nr. 8.
- 65 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc nr. 8, f. 3v. In dit verband zal bedoeld zijn de aanstelling door de landsheer en de bevestiging door de bisschop.
- 66 Hersche, P., *Der Spätjansenismus in Österreich*, in: VKGÖ, 7 (1977), 45-46.
- 67 Braubach, M., *Geschichte und Abenteuer. Gestalten um den Prinzen Eugen*, München 1950, 377-379.
- 68 Bankier, I., *Die spanische Erbfolgefrage und der Gesandtschaftsbericht Graf Philipp Ludwig Sinzendorfs vom Hof zu Versailles von 1699-1701*, Wien 1994 (dissertatie). Arneth, A., *Hauptbericht des Grafen Philipp Ludwig Sinzendorff an Kaiser Leopold I nach Beendigung seiner Mission in Frankreich*, in: AKÖG, 12 (1854), 1-70.
- 69 Huber, N., *Österreich und der Hl. Stuhl vom Ende des Spanischen Erbfolgekrieges bis zum Tode Papst Klemens' XI. (1714-1721)*, in: AÖG 126 (1967), 71.
- 70 Roegiers, J., *Kerk en Staat in de Oostenrijkse Nederlanden*, in: NAGN 9, Haarlem 1980, 361.
- 71 Kovács, E., *Religiosität und theologische Interessen des Prinzen Eugen*, in: ZHF 15 (1988), 437-448 resp. 451.
- 72 Roegiers, *Geloven in het verleden*, 61. Braubach, *Geschichte und Abenteuer*, 376. Volgens Schutgens gaat deze strijd eigenlijk tussen voor- en tegenstanders van een onvoorwaardelijk aanvaarden van het pauselijk gezag en is deze bul 'een product van een onzalige samenspanning tussen de Franse koning (Lodewijk XIV) en Clemens XI'; Schutgens, K.,

- De Bijbel aan de ketting: achtergrond van een bisschoppelijk ingrijpen te Erkelenz (1718)*, in: Magister Artium. Onderwijs, Kerk en Kunst in Limburg, Sittard 1992, 135-136.
- 73 Dit strookt met de opmerking van Roegiers dat de vorsten vaak aarzelden in hun partijkeuze (*Geloven in het verleden*, 56). Volgens dezelfde schrijver verdedigde de Romeinse Curie in de strijd tegen het jansenisme in de Spaanse Nederlanden de universele jurisdictie van de paus die ze bedreigd zag door de aanspraken van de regalistische raadsheren die het placetrecht verdedigden; idem, 46.
- 74 Dit blijkt o.a. uit de briefwisseling van beiden met Heinsius. RGP, 158-240, 1976-1997, passim.
- 75 Braubach, *Geschichte und Abenteuer*, 379-380.
- 76 De Schryver, *Max II.*, 51-52.
- 77 Goossens, *Étude*, 140*
- 78 ARB, OKN, inv.nr. 634 *Le duché de Limbourg, 1713 (1703)-1720, Lettres du comte de Sinzendorff etc. concernant le gouvernement du Limbourg 1703-1708*. Brief van 12 okt. 1703.
- 79 RAL, AAK, inv.nr. 257. Hieruit blijkt dat de abdij Sinzendorff altijd zeer loyaal is geweest.
- 80 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc, brief A. Zeer waarschijnlijk gebeurde dit ook weer in overleg met bovengenoemde Zinzerling.
- 81 Huber, *Österreich und der Hl. Stuhl*, 71-75.
- 82 Reitter, *Der Spanische Rat*, 49-51. Lenders spreekt alleen van een Spaanse Raad; Lenders, P., *Spaanse Raad en Spaanse Secretarie te Wenen (1713-1717, resp. 1713-1736)*, in: Aerts, E., e.a. (uitg.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, Brussel 1994, 110-111.
- 83 Lenders, *Spaanse Raad*, 110-111. De *Junta* nam vermoedelijk al vanaf het begin haar intrek in het paleis van de in 1701 overleden graaf Aeneas von Caprara in de Wallnerstraße.
- 84 Reitter, *Der Spanische Rat*, 55.
- 85 De Stella was een Italiaan van geringe komaf uit Modugno bij Bari. Hij werd in Lissabon tot Karels adjudant benoemd, die hem ook tot graaf verheef; idem, 65.
- 86 Idem, 69-71. Erendazu stond in Wenen bekend als zeer lui en als een slecht beheerder van het archief dat dan ook vrijwel helemaal ontbreekt; Schmid, O., *Marquès Rialp und das Spanische Staatssecretariat in Wien*, in: HB, 7, Wenen 1937, 55.
- 87 Lhotsky, A., *Kaiser Karl VI. und sein Hof im Jahre 1712/1713*, in: IÖG, 66, Wenen 1958, 72.
- 88 Reitter, *Der Spanische Rat*, 51. Olivazzi was advocaat in Milaan, later rapporteur van de hertog van Modena. Op aandringen van keizerin Amalia, zus van de hertog van Modena, werd hij opgenomen in de Italiaanse Junta: hmid, *Kaiser Karl VI.*, 72.
- 89 Zedinger, R., *Die Verwaltung der österreichischen Niederlande in Wien (1714-1795)*, Wenen/Keulen/Weimar 2000, 31. De Breyne noemt het bestuur over de Oostenrijkse Nederlanden voor de periode 1712-1714 neutraal een *Jointe Provisoire*. De Breyne, *Inventaire*, 9.
- 90 Reitter, *Der Spanische Rat*, 95.
- 91 Erendazu werd schadeloos gesteld met ruime jaarlijkse toelagen en bovendien op 8 januari 1714 tot lid van de Spaanse Raad benoemd; idem, 35-36 en 70.
- 92 Reitter, *Der Spanische Rat*, 41. Hantsch, H., *Die drei großen Relationen St. Saphorins über die inneren Verhältnisse am Wiener Hof zur Zeit Karls VI.*, in: MIOG 58 (1950),

- 628-629. Tegenover deze Spaanse partij stonden de Duits-Oostenrijkse partij en de Rijkspartij, die alle drie tegengestelde belangen nastreefden.
- 93 Daarnaast bekleedde hij tal van andere functies, zoals kamerheer, lid van de *Reichshofrath*, lid van de Geheime Raad, *Reichserbschatzmeister* en was hij voor zijn vertrek naar de vredesbesprekingen te Utrecht op 1 januari 1712 nog benoemd tot lid van de Orde van het Gulden Vlies. Zie: Wurzbach, *Lexicon*, 20-22.
- 94 Sprunck, A., *Verteidiger der Interessen Österreichs in den südlichen Niederlanden während des spanischen Erbfolgekrieges 1709-1714*, in: MÖSTA 21 (1968), 19.
- 95 Zijn oudste zoon werd in 1718 zelfs lid van de Spaanse Raad, terwijl zijn nicht Maria Josepha Sinzendorff uit de Ernstbrunner lijn huwde met de oudste zoon van markies De Rialp. Reitter, *Der Spanische Rat*, 40 en 79. Huber citeert G. Mecenseffy die eveneens beweert dat Sinzendorff later tot de Spaanse partij aan het hof gerekend moet worden. Huber, *Österreich und der Hl. Stuhl*, 74.
- 96 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc, *Breve Resumen*, f. 6v en 7. Tunderfeld was op 27 april 1712 door Sinzendorff tot zijn plaatsvervanger in Limburg benoemd. Goossens, *Étude*, 140*. Voor de militaire loopbaan van Georg baron Tunderfeld (10.9.1678 - 14.7. 1748) zie: Kovács, *Instruktionen*, 51. Hoewel de Nederlandstalige verwijzingen over hem niet geheel eensluidend zijn, blijkt hij in Lijfland te zijn geboren als zoon van Georg von T., burggraaf van Narva en Maria Taggelman (Peppelman). Hij verwierf in 1701 kasteel Oud-Valkenburg evenals kasteel Haren en de hof Lindelauf te Voerendaal. Hij was protestant en huwde met Barbara Lamberts, dochter van de heer van Cortenbach en Einrade; Ferber, H., *Historische Notizen über einige adelige Geschlechter, welche ehemals im Herzogtum Limburg ansässig waren*, in: PSHAL 2 (1865), 430; Flament, A., *Het kasteel 'Genhoes' te Oud-Valkenburg*, in: Buiten 8 (914), 452-455; Huygen, C., Kasteel Oud-Valkenburg genaamd 'Genhoes' en de heerlijkheid Oud-Valkenburg, in: Sibbe 3 (1943), 135-136.
- 97 Reitter, *Der Spanische Rat*, 27-28 en 49-50.
- 98 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc, *Breve Resumen*, f. 3 v.
- 99 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc, nr. 11 f. 1r. en v.
- 100 RAL, AAK, inv.nr. 370. Ontwerpbrief van Heyendal aan de hertog van Wolfenbüttel (sept. 1712).
- 101 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc, nr. 12 f. 1-3r. Het origineel van dit patent is uitgegeven in: Kovács, *Instruktionen*, 41-43. Een dag later had Von Sinzendorff nog een patentbrief ontvangen waarin hij tot gezant werd benoemd om de Spaanse Nederlanden in bezit te nemen. Dit patent verleende hem ook het recht om een plaatsvervanger aan te stellen. Kovács, *Instruktionen*, 44-45.
- 102 Weber, O., *Der Friede von Utrecht*, Gotha 1891, 320 e.v.
- 103 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc, *Breve Resumen* f. 6v en 7.
- 104 RAL, AAK, inv.nr. 359. Brief van Tunderfeld aan Heyendal (Wenen 22 febr. 1713). Het was belangrijk te vermelden dat het in het verleden altijd zo geweest was, omdat Karel en de Juntaleden vooral niets toestonden wat een breuk met het (Spaanse) verleden betekende. Reitter, *Der Spanische Rat*, 29.
- 105 RAL, AAK, inv.nr. 359. (Den Haag 9 dec. 1712).
- 106 RAL, AAK, inv.nr. 359. (Wenen 18 jan. 1713). P. F. de la Saulx, j.u.l., was advocaat bij de Raad van Brabant toen hij op 10 maart 1707 tot raadsheer werd benoemd van het Souverein Tribunaal van Limburg. Janssen de Limpens, *Bijzondere Oppergerechten*, 75.

- 107 RAL, AAK, inv.nr. 359. Brief van Tunderfeld aan Heyendal (Wenen 22 maart 1713).
- 108 Huber, *Österreich und der Hl. Stuhl*, 48-49. Piazza was o.a. internuntius te Brussel (1690-1696) en nuntius te Keulen (1703-1706) en Wenen (1709-1713) geweest. Hij werd op 18 mei 1712 tot kardinaal verheven. Zijn opvolger in Wenen zou Giorgio Spinola worden.
- 109 RAL, AAK, inv. nr. 359 (Den Haag 9 dec. 1712). Deze ongedateerde brief hoort waarschijnlijk als bijlage bij de eerder vermelde brief van Tunderfeld aan Heyendal.
- 110 RAL, AAK, inv.nr. 359. Brieven van Tunderfeld aan Heyendal (Wenen 15 en 22 febr. resp. 4 maart 1713). Voor de augustijner recollecten, zie: Jacquemet, G., *Catholicisme hier - aujourd'hui - demain*, 1, Parijs 1948, 1047-1048. Volgens Gijsen wilde Froon zich wreken op Heyendal maar beloofde hij - na een paar vergeefse dreigementen - niets meer met Désirant (die hem hiervoor waarschijnlijk had benaderd) te maken te willen hebben. Gijsen, *Heyendal*, II, 60-61. RAL, AAK, nr. 298. Brief van Froon aan Heyendal (Wenen 14 juni 1713).
- 111 RAL, AAK, inv.nr. 359. Brieven van Tunderfeld aan Heyendal (Wenen 10 mei en 21 juni 1713).
- 112 RAL, AAK, inv.nr. 359. (Wenen 22 maart 1713).
- 113 RAL, AAK, inv.nr. 359. Brief van Tunderfeld en De la Saulx aan Heyendal (Wenen 3 mei 1713). Sinzendorff vertrok op 15 april 1713 vanuit Utrecht naar Wenen. Stern, F., *Die Instruktionen für die Regierung der Österreichischen Niederlanden in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts* (dissertatie), Wenen 1990, 41.
- 114 Kovács, *Instruktionen*, 48-52.
- 115 ARB, OKN, inv.nr. 23, f. 51-73 (Herve, 12 mei 1714). Voor Jansen zie: Gierlichs, *Aus der Geschichte der Pfarreien*, 116.
- 116 ARB, OKN, inv.nr. 23, f. 52r. Tunderfeld had bezittingen in het Land van Valkenburg.
- 117 Haas, *Inventaris*, 141 en Janssen de Limpens, *Bijzondere oppergerechten*, 75. De Villers was ontvanger-generaal van de domeinen van het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaas. Zie ook: RGP, 183, 655.
- 118 ARB, OKN, inv.nr. 23, f. 69-73 (Herve 12 mei 1714). Brief van Valsassina aan Kurz.
- 119 ARB, OKN, inv.nr. 118, f. 11-13v.
- 120 Reitter, *Der Spanische Rat*, respectievelijk 62-63, 60-62 en 72-74.
- 121 RAL, AAK, inv.nr. 358 (Wenen 19 jan. 1715). Brief van De Tiège aan Heyendal.
- 122 Goossens, *Étude*, 20-26. Zie ook : Dumont, B., *Les communautés villageoises dans les Pays de Dalhem et de Limbourg XVIe-XVIIIe siècle*, Brussel 1994, 541-547.
- 123 Brouwers, D., *Documents relatifs à la matricule du duché de Limbourg en 1705*, in: BIAL 33 (1903), 70-73. Bigwood, G., *Matricules et cadastres aperçu sur l'organisation du cadastre en Flandre, Brabant, Limbourg et Luxembourg avant la domination Française*, in: ASAB, 12, Brussel 1898, 404.
- 124 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc. Brief van 27 febr. 1712.
- 125 Janssen de Limpens, *Bijzondere Oppergerechten*, 74-76.
- 126 Goossens, *Étude*, 57*-64*.
- 127 Goossens, *Étude*, 78*-79*. De verhouding tussen de graaf van Eijnatten en Heyendal was in 1716 nog zo slecht, dat - toen beiden door de Staten naar Wenen werden afgevaardigd om te verhinderen dat Limburg aan de Paltsgraaf zou worden afgestaan - zij niet samen konden reizen. Ook Sinzendorff had het nog steeds op Eijnatten gemunt en zorgde ervoor dat de graaf binnen 48 uur na aankomst de stad weer moest verlaten. Met Arnoldus

- Froon was de vriendschap volledig hersteld. Heyendal logeerde tijdens zijn verblijf in Wenen zelfs bij hem. Clercq, *De, Rolduc*, 76-77.
- 128 ARB, OKN, inv.nr. 634, Rolduc. Brief van De Villers aan markies De Campo, (Maastricht 8 maart 1711).
- 129 Goossens, *Étude*, 65*. Van Eynatten keerde snel terug. Corswarem werd pas 28 juli 1713 teruggeroepen, maar bleef nog drie jaar. Corswarem had ook gesprekken met de biechtvader van de keizer zoals blijkt uit zijn correspondentie met Heyendal; RAL, AAK, inv.nr. 287, brieven van Corswarem aan Heyendal (Wenen 3 mei 1713 en 12 aug. 1713).
- 130 RAL, AAK, inv.nr. 359. Brief van Tunderfeld aan Heyendal (Wenen 18 januari 1713). Dat Heyendal zelf correspondeerde met Corswarem vonden de gezanten Tunderfeld en De la Saulx maar niets en ze durfden het al helemaal niet aan Sinzendorff te vertellen. Brief van dezelfde aan Heyendal (Wenen 21 juni 1713), RAL, AAK, inv.nr. 359.
- 131 RAL, AAK, inv.nr. 359. Brief van Tunderfeld aan Heyendal (Wenen 10 mei 1713). Het blijkt dat Heyendal en Van Eynatten rond april 1713 in de Statenvergadering een aanvaring hebben gehad. Brief van Corswarem aan Heyendal (Wenen 3 mei 1713), RAL, AAK, inv.nr. 287.
- 132 RAL, AAK, inv.nr. 359. Brief van Tunderfeld aan Heyendal (Wenen 14 okt. 1713).
- 133 Gachard, L.P., *Recueil des ordonnances des Pays-bas Autrichiens*, 3e serie, II, Brussel 1867, 495-496. Ordonnantie van Sinzendorff uitgevaardigd te Wenen op 10 december 1713.
- 134 Huber, *Österreich und der Hl. Stuhl*, 30-35.
- 135 Polman, P., *Romeinse bronnen voor de kerkelijke toestanden der Nederlanden onder de apostolische vicaris-sen 1592-1727*, IV: 1706-1727, RGP, 97, 's-Gravenhage 1955, 171. De eigenlijke auteur was Heyendal die een verdediging schreef tegen Désirants *Consolatorium*, waarop de pennenstrijd tussen beiden ontbrandde.
- 136 Polman, *Romeinse bronnen*, 212 en 218-219.
- 137 RAL, AAK, inv. nr. 359. Brieven van De la Saulx aan Heyendal, (Wenen 26 maart en 24 mei 1713).
- 138 Jadin, *Lettere di particolari*, 588-593. Brief van Désirant, (Marino 12 okt. 1720).
- 139 Polman, *Romeinse bronnen*, 252.
- 140 Jadin, *Lettere di particolari*, 588-592.
- 141 Gijsen, *Heyendal*, I, 83-84.
- 142 Jadin, *Lettere di particolari*, 592. Hoewel de boeken onder Heyendals naam zijn gepubliceerd, zegt Désirant dat ze zijn samengesteld door de licentiaat Jan Opstraet.
- 143 Colonia, D., *Bibliothèque janséniste ou catalogue alphabétique des livres jansénistes* (etc.) 4.ed. rev., corr. et augm. Brussel 1744. In dit overzicht van jansenistische schrijvers uit 1744 komt de naam Heyendal niet voor.
- 144 Reitter, *Der Spanische Rat*, 67.
- 145 De Clercq, *Rolduc*, 85.